SVMMA VENERATIO
DEO
AB
HVMANO INTELLECTV
DEBITA,

Ob Sapientiam præsertim ac Potentiam.

Authore

ROBERTO BOYLE

NOBILI ANGLO, & SOCIETATIS REGIÆ Membro Dignissimo.

9

GENEVÆ,

Apud SAMUELEM DE TOURNES.

M. DC. XCII.

questo Opuscolo è proibito

TRADVCTORIS PRÆFATIO AD LECTOREM.

ABES *hîc*, *Amice Lector*, Philoſophi *verè* Chriſtiani *aureum planè de ea, quam Deo ob ſapientiam, potentiamque debemus, reverentia, tractatum. Quem* Nocturnâ verſare manu, verſare diurnâ, *operæ tuæ pretium futurum eſt longè maximum : eo enim pietatis ſenſu ni ſaxeus omnino ſis, animum percellet tuum, ut in alium te, rerum hic deſcriptarum frequenti lectione, mutandum omnino confidam. Sed neque tantum ubique ferè hîc invenies quibus cor etiam adamantinum emollitum cedat, at plurima etiam paſſim ſparſa quibus intellectus non recreetur modò, ſed & rapiatur in admirationem : quam multa enim ſcitu digna de Cœlis, de ſtellis cæteriſque Dei operibus poſiturus tibi eſt ob oculos hic tractatus; quædam etiam complectitur omnino ad rem, de mundorum multiplicitate, de novarum creaturarum, quoad omnia ab iis quæ nunc exiſtunt, diſcrepantium creatione, quibus omnibus vel ipſi etiam curioſitati fiat ſatis ſuperque. Cæterum*

quam doctè, acutéque scribat prænobilis hic author novit Anglia, novit Gallia, novit Italia, nec Europa tantùm tota sed & orbis prope universus: quàm verò Christianè, piéque vivat tum aliæ ejusdem lucubrationes fidem faciunt, tum hæc ipsa quæ tuis jam præ manibus est, locuples erit de novo testis plurima enim de Dei & sapientia, & potentia ne obiter quidem ab aliis commemorata exhibet, quibus & syncerior divinorum attributorum idea in nobis generetur, & amor noster fortiùs alliciatur, & ea demum concitetur admiratio non quæ ignorantiam agnoscat sui causam, sed quæ ab ipsa clariore jam, altioréque Dei notitia ducat originem.

Porrò monendus hîc, amice lector, es, me quidpiam præter authoris opinionem hoc in opusculo ausum esse, non tamen temerè ni fallor, nec præter tuam: quædam enim, frequentiùs quàm par erat, existimarat is inculcata, aut quòd non iisdem omnia temporibus conscripta forent, repetita etiam interdum, quæ quidem prætermittere omnino, aut certè contrahere statuerat; sed quorum ego seu contractionem, seu omissionem in lectoris emolumentum minimè fore ratus, Authorem oravi, atque exoravi demum ut meæ rem decisioni permitteret. Cum itaque perpauca animadverterem repetita, ac simili in argumento, quædam etiam, ut altiùs insideant animis, necessariò contenderem esse repetenda, id tandem effeci ut author exemplar Anglicanum relinqueret prorsus immutatum: quod ubique proinde exprimere impigrè conatus sum eo scriptionis genere quod proposito hîc argumento maximè conveniat. Vale itaque & nobilem hunc magni ingenii fœtum veste à me Latinâ donatum amplectere, ama, fove.

Tibi addictissimus

D. A. M. D.

PRÆMONITIO.

ON erit, ut ſpero, cur abruptum nonnihil hujuſce tractatûs exordium quiſquam demiretur, ubi reſciverit, integrum hoc opuſculum nihil eſſe aliud quàm quoddam diſſertationis cujuſdam fragmentum, à qua quibuſdam de cauſis hâc ſeparatum formâ fuerat; ſub qua inchoatum tantum rudimentum haberi debet: Ea enim eſt hujuſce argumenti nobilitas, ac ſublimitas, majeſtáſque tanta ut non exiſtimarit author prima ſua de eo cogitata publici juris eſſe facienda, donec accuratè eadem recaſtigarit emendarítque, paucóſque adeò in iis nævos reliquerit quàm per argumentum tam latè patens, ac ſublime ſuóque adeò impar ingenio liceret. Diſſolutæ, ex quibus hic tractatus conſtant, ſchedæ, diſſitis & temporum, & locorum intervallis exaratæ fuêre, præcipitantérque, ac raptim quaſi conſutæ; adeò ut dum poſteriores implerentur, priores ſæpe ad manum non adeſſent. Si qua igitur è multis minùs aptè collocata fuerint, aut etiam fortè repetita, digna, ſpero, veniâ futura culpa eſt, utpote quæ excuſari faciliùs poſſit, quàm ab authore in tali rerum ſitu vitari poterat. Poſtremò præmonitum te velim duos illos aut tres longiores locos * parathesibus incluſos, authoris conſenſu, atque etiam conſilio, prætereiri poſſe, quòd conjecturæ tantùm quædam ſint, eoiúmque in gratiam ſcriptæ, & hìc inſertæ, quos *virtuoſos* vocant, ac audaciores ejuſmodi ſpeculationes amant.

* *Parathesium nota ejuſmodi ſunt.* ( )

DE SUMMA VENERATIONE QUAM HUMANUS INTELLECTUS DEO debet.

INGENUE hîc loci dicam ac indignabundus nec absque stupore aliquo, esse quosdam homines, & Theologos quidem nonnullos qui non animadvertentes vel quid Deus, vel quid ipsimet sint, de divinis attributis non minùs liberè, ac impræmeditatò, quàm de Geometricis mechanicísque figuris garrire ausint: adeò ut etiam ii qui minus sibi arrogant, loquantur quasi naturam, perfectionésque incomparabilis illius, supremíque *Entis* comprehendere intellectu suo possent: de quibus quantumvis abstrusis non aliter opinari, ac differere audent, quàm de iis rebus, quæ aut intellectûs humani acumen unanimi omnium hominum consensu non transcendunt, aut inter familiaria, obviáque quotidie sensûs objecta reperiuntur.

Hæc autem eorum hominum incogitantia, aut arrogantia potiùs variis quidem modis, si per otium liceret, demonstrari posset: duos autem hosce tantùm impræsentiarum adhibebo. Docebo itaque primùm verosimillimum esse varia existere in Deo attributa, adeóque & perfectiones adhuc nobis incognitas; tum eorum attributorum, quæ aliquatenus novimus, effectus esse adeò abstrusos, ac proprietates adeò sublimes ut captum humanum longè multúmque transcendant: unde authorem nec mirari satis, nec pro meritis venerari possùmus.

¶ Ut igitur ab altero propositorum exordium ducam; Cùm geminis præcipuè modis divinorum notitiam attributorum assequi possimus, contemplatione scilicet ipsius operum, *verbi*que divini studio, pro dubio

bio omnino haberi posse puto, utrum alterutrum, an utrumque horum omnes illius perfectiones indicare nobis possit.

Ac primò quidem licèt Philosophi sat conformiter rationi potestatem, sapientiam, bonitatémque Dei ex characteribus, conspicuis ejusdem operibus inscriptis, deduxerint, verumtamen cùm ipsorum divinorum attributorum, quæ creaturæ indicant, participatione aliquâ licèt imperfectâ similitudinéque ipsæmet gaudeant, cúmque divinæ, ut ita loquar, fœcunditas naturæ ea sit, cujus excellentia participari, aut exhiberi nescio quot modis possit, qui nobis constare queat non inesse *enti* adeò perfecto, adeò exuberanti, ac pleno, dotes plurimas perfectionésque, quas ne adumbravit quidem, aut expressit in aspectabili hoc mundo ullâve illius parte nobis notâ. Quod eo faciliùs is admiserit qui perpenderit secum quædam divina attributa nobis nota, ad creaturas relata, vix aut ne vix quidem, ab imperfecto intellectu nostro detegi posse, nisi earum rerum consideratione quas Deus reipsâ fecit: ut, si ponamus non majorem in Angelis ante jacta aspectabilis hujusce mundi fundamenta, quàm in hominibus jam notitiam, vix existimarent ii inesse Deo creandæ materiæ potentiam [de qua perpauci si omnino ulli, Peripateticorum, Epicureorum, ut alios antiquos Philosophos omittam, vel somniasse quidem videntur,] producendíque in eadem motûs localis; si præsertim attentiùs perpendamus quàm graves conceptum naturæ, ipsiúsque *esse* utriusque comitentur difficultates: longéque adhuc minùs, quantum quidem conjecturâ assequi licet, potuissent rescire præmemorati Angeli qui anima rationalis, corpúsque humanum in se mutuò agant. Unde verò sanè non absimile fit, si Deus alios creavit mundos, aut potiùs vortices præter eum in quo vivimus, & quo ambimur (quis enim scit annon alios reipsâ condiderit) quibusdam creaturarum eos componentium varia fortè impressisse, inscripsisséque attributa, quorum nos ne minimam quidem notitiam attigimus, eorum operum ope quæ novimus: sed de his plura inferiùs.

Facilè equidem admiserim (ut alterum, quo divinorum cognitio attributorum acquiritur, modum exponam) revelationes, quas Deus sacris in scripturis dignatus est nobis impertiri (quas exploranti omnia spiritui etiam τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ *profunda Dei* acceptas referre debemus,) distinctè dilucidéque docuisse nos de adoranda authoris majestate non pauca, quæ merum naturæ lumen, aut non omnino, aut perobscurè nobis indicasset. Sacra quidem scriptura asserit Evangelii præcones declarasse hominibus totum Dei consilium (quantum ad eorum salutem necessarium erat) sed nusquam ait totam eos Dei naturam aperuisse, qui lucem *inaccessibilem* habitare dicitur, quam humanæ speculationes penetrare nequeant; quam fortè ob causam Judæi proprium Dei nomen ineffabile esse,

1. *Cor.* 2. 10. *Act.* 20. 27. 1. *Tim.* 6. 6.

esse voluerunt ut naturæ ejusdem *incomprehensibilitatem* significarent: quorum quidem opinioni licèt manus non dem, animadverti tamen oportebit non esse eam traditionem merè talmudicam, cùm neque ipse mundi servator, neque ejusdem Apostoli (quos toties de Deo loquentes novum testamentum inducit,) expresserint inter loquendum, aut cum ipso, aut de ipso, *nomen Tetragrammaton*, aut quatuor literarum: sed ne conjecturis immoremur, scriptura ipsa quæ res divinas adeò illustrat, ut evangelium, lux ipsa dicatur, scriptura inquan nos docet * res à nobis ex parte tantum hic cognosci in ænigmate ac quasi in speculo, tantúmque abesse ut divinam comprehendere naturam possimus, ut ipsam etiam ejusdem providentiam assequi nequeamus.

His ferè moveor ut credam possidere Deum incognitas nobis perfectiones: quæ quidem opinio confirmabitur non parùm ex objectionis cujusdam præcipui momenti solutione: objici enim scio poterit, præter duos mox propositos modos quibus attributorum divinorum notitiam assequi possumus, tertium quemdam excogitari posse his præponendum: si nimirum *entis* summi, aut infinitè perfecti ideam nobis ipsi exhibeamus, quæ cogitabiles quascunque perfectiones complectatur, ita ut nova nulla superaddi possit: at quamvis non ægrè concedam, hanc maximè genuinam esse quam fingere mihi possim Deitatis ideam; nihil tamen impedit quo minus varia possint esse attributa quæ licèt hac generatim ideâ contineantur, nobis tamen peculiariter non sint nota: fateor equidem, quoties quocunque demum modo divina quæpiam perfectio nobis innotescit, concludi à nobis non immeritò posse contineri eam in amplissima illa *entis* summè perfecti notione: fieri tamen potest ut sola *generalis* illius ideæ contemplatione perfectionis illius notitiam nunquam assecuti fuerimus: hanc enim *particularia* tantum pepererunt; quare detectæ de novo perfectiones reducuntur veriùs ad eam, de qua agimus, notionem, quàm ab eadem derivantur.

Ex hactenus dictis, exploratum, ni fallor, habes, varia posse esse in Deo attributa, variásque perfectiones, ac excellentias nobis ignotas: non abs re nunc fuerit docere, diversorum quæ in Deo novimus attributorum, imperfectam admodum homines habere notitiam, si præsertim ea divinæ eorundem cognitioni comparata fuerit: quod nemini mirum videri debet cùm ea peculiari sibi modo possideat, longéque exuperante eum, quo nos ea possidemus, modum, aut adumbrata potiùs quædam eorum vestigia.

Nec per propositam mihi brevitatem, nec per ingenii mei vires id peculiariùs de omnibus divinis perfectionibus aliquousque nobis notis efficere licet: sat itaque, spero, fuerit rem totam ex geminis divinis attributis maximè notis illustrare, potentiâ scilicet Dei, ac sapientiâ:

B quæ

* 1. Cor. 13.12. Iob. 11.7. Rom. 11. 33.

quæ duo attributa idcirco seligo, quòd ea homines intueantur ut præcipua, ac primaria, quæque magìs reverreantur, & suspiciant; quòd ea nobis ipsi conferre nequeamus ut varias alias virtutes, perfectionésque conferre nobismetipsis posse nos existimamus: nemo enim est qui non credat posse se esse æquè castum, temperatum, justum; atque ut verbo dicam, æquè bonum ac ipsi placuerit: cùm hæ virtutes à proprio uniuscujúsque arbitrio pendeant, contra nemo est qui nesciat in sua non esse situm potestate, ut tam doctus, sapiens, poténsque sit, quàm esse cuperet: unde non immeritò quivis concludit hanc *potentiam*, *sapientiámque* & oriri à natura superiore, & eandem indiciis haud obscuris indicare: sapientiam Dei, potentiámque, prodentibus ipsius circa creaturas tum corporatas, tum corporis expertes, opetibus.

Multiplicium potentiæ divinæ effectuum per propositam mihi brevitatem duos tantùm trésve commemorare licebit, qui licèt oculatis sat pateant, attentiùs tamen observari non solent; sunt autem duo hi, *immensa scilicet substantia corporata quantitas* quem *potentia* divina in fabricam universi parârat, & magna vis motûs localis eidem impressa, atque in ea *ordinata*, seu *regulata*.

Ac primùm quidem vastissima illa ponderosissimæ materiæ massa, ex qua mundus hic corporeus constat, peritum, oculatúmque contemplatorem non potest non rapere in admirationem: ea universi pars, quam dioptrarum ope oculus humanus detegit, infinitæ propemodum capacitatis extentionísque est, quod sanè non admodum ægrè is admiserit, qui aliquam iis, quæ optimi Astronomi, tum antiqui, tum recentiores tradunt, fidem adhibet. Fixæ primæ magnitudinis stellæ, quæ vulgaribus oculis lucentium instar bracteolarum apparent, juxta peritiorum supputationem centies & ampliùs integrum terræ Globum, mole superant: quantumvis autem exiguæ, scintillantes illæ stellulæ nudo oculo videantur, apparebunt, quod verosimiliter mirabere, longè adhuc minores per telescopia conspectæ, quæ discusso falso illo die, quo inermi oculo, prout pingi solent, objiciuntur, easdem nobis totidem quasi maculas, aut puncta luminis physica, spectandas exhibent. Quinetiam Sol, quem aliquot milliarium millionibus, nobis propinquiorem esse aliis stellis fixis omnes admittunt, licèt in minore hac distantia conspectus vix semipedalis videatur, à communi tamen Mathematicorum turba creditur centies plusquam & sexagies terrâ major: quid quod juxta recentiorem quorundam accuratiorum supputationem octies, decíésve millies Globo terraqueo habetur major: quem & ulterior fortè observatio vastiorem adhuc ostendet.

Constátque omninò ex parallaxibus, aliisque probationibus, Globum hunc terraqueum quem incolimus, ac sæpe mundum dicimus, licèt in tot

ingentia divisum imperia, regnáque, & maria, complexúmque conformiter opinioni magis receptæ circuitu suo milliarium Germanicorum 5400. hoc est cubicorũ solidorum 10,882,080, 000. cujus etiam peripheria juxta recentiorum observationes major sit, crescatque ad milliaria, 26000. constat inquam hunc Globum non modo non esse notabilem universi partem, ut Physici instar puncti sit, si ei comparetur: quinetiam majorum illorum orbium solis, fixarúmque stellarum, omniúmque præterea solidarum in mundo massarum simul congestarum in unam, minor fortè ad fluidas universi partes proportio foret, quàm nucis ad oceanum: quod revocat mihi in mentem præstantissimi cujuspiam ex recentioribus astronomi sententiam. Asserit itaque is omnes firmamenti stellas, si unum in corpus coalescerent, ac in eodem in quo nunc terra loco, collocarentur, si Globus hic convenientem ad distantiam disponeretur, futurum ut non majores stellâ primæ magnitudinis viderentur. Quamvis autem hæc ita se habeant, monendus es locutum hactenus me esse de conspectâ tantùm à nobis *universi corporei* parte: addam itaque insuper, quantumvis vasta hæc videatur, quicquid oculus opticis etiam tubis præstantissimis adjutus detexit, nequaquam id mundum nobis adeò latè patentem amplúmque exhibere, quàm perfectiora deinceps telescopia haud dubiè exhibebunt: atque etiam tum visibilis hæc mundi pars ab ipsa totius *universi* mole plurimùm distabit: cui Cartesiani, ac nonnulli alii recentes Philosophi nullos præscribi limites volunt: Mundum enim corporeum, ut ipsi quidem loquuntur, indefinitum, ultráque omnes terminos ab hominibus assignabiles productum tenent.

Ab immensa universi extensione gradum nunc facio ad contemplandam stupendam omnino *motûs localis* quantitatem quam divina potentia ejusdem partibus impressam tuetur ac conservat: qua de re judicare aliquatenus poterimus tum ex majorum corporum velocitate, tum ex motu licèt nonnihil discrepante plerorúmque aliorumque universi corporum.

Quod autem ad prius spectat: Minima commemoranda à me velocitas ea futura est quam Copernicana hypothesis admittit: cum juxta hanc ab occasu in ortum suo super axe terra moveatur [alii enim ejusdem motus huc non spectant] horarum quatuor supra viginti spatio: hic tamen Globus terraqueus quem magnum adeò putamus ut *mundum* plerumque dicamus, quique, ut superius observatum fuit, juxta recentiorum Mathematicorum calculum milliarium sex septémve supra viginti millia circuitu suo complexus est, hic inquam Globus terraqueus, vel certè pars ejus aliqua, tanta pernicitate gyrat ut doctissimus *Gassendus* fateatur punctum in terræ æquatore situm, *minuti secundi* spatio ad ducentesimam ferè hexapedam, hoc est, ducentesimum supra millesimum pedem moveatur: adeò ut Globus è tormento bellico emissus vix tantâ per aerem celeritate

nitate volitet.

Sed ut aiebam terræ motus omnium tardissimus est, cùm fixarum pernicitati comparari nequeat, si cum omnibus ferè astronomis viginti quatuor horarum spatio eas circa terram gyrare posuerimus: si enim admiserimus distantiam à celeberrimo *Tychone* accuratiore multò antiquis mathematicis observatore, nos inter ac firmamentum quatuor supra decem millia semidiametrorum terræ complecti; *fixa* in æquatore, ut *Mullerius* supputat, horâ unâ milliarium 3153333 percurrit, adeóque unico horæ minuto ducenta quinquaginta quinque supra quinquaginta duo millia, unicóque *secundo*, quod simplici arteriæ in sano homine pulsui respondet, milliaria 875. qui motus ter millies ferè velocior est motu Globi è tormento bellico emissi. Fateor equidem juxta Ptolomaicam hypothesim fixam in æquatore percurrere uno secundo tres tantùm terræ diametros; at juxta eruditum, accuratum, doctumque *Ricciolum* * hæc *fixæ* velocitas quinquies major est in Ptolomaica hypothesi: ex mente enim *Riccioli*, ejusmodi *fixa*, de qua hîc loquimur minuto secundo, aut unico arteriæ pulsu milliarium Germanicorum 157282 percurrit; hoc est Anglica milliaria octo & centum millia supra sexcenta & viginti novem.

Superaddam autem hîc loci, quod minus fortè à te observatum est, eam *universi* portionem quæ vulgo quieta habetur, cui tamen motus reipsâ impressus est, tantam esse, ut quantitas *motûs localis*. Corporibus illis in speciem quiescentibus distributi æquare fortè possit, aut etiam superare quantitatem motûs à primo motore stellis ipsis fixis impressi, licèt circa terram eâ stupendâ eas velocitate volvi ponamus, quam Ptolomaici, & Tychoniani ipsis ascribunt: omnino enim ea sum in mente stellas fixas, & planetas, aut si mavis omnes mundanos Globos, sive lucidos, sive opacos, quibus terram ascribo, exiguam admodum cum *interstellari universi* parte habere proportionem. Quamvis autem hos omnes Globos solidos admitterem, licèt vix cujuspiam ex iis soliditas probari possit; Cartesiani enim existimant solem, [quem fixam ipsi stellam putant, ac ejusdem proinde probabiliter naturæ cum reliquis] esse summè fluidum: quamvis inquam hoc darem, animadverti tamen oportebit unumquemque illorum orbium fluido ambienti seipso longè capaciori innatare, quare fluida *universi* portio solidam longe multúmque mole superabit: si autem attentiùs perpendamus quæ sit fluidi natura, fluidi inquam ut fluidi, comperiemus in eo eam esse positam quòd minutas partes perpetuo in motu habeat, varióque, hac & illac, huc & illuc: quare licèt ipsum liquoris integrum corpus quiescere videatur, minutæ tamen constituentésque liquoris partes, perpetuo in motu sunt, permutato inter se invicem semper situ, ut fusè non ita pridem probatum est in tractatu, *Historia fluiditatis & firmitatis*, inscripto.

* *Almag. lib. 9. Sect. 46.*

Quia

Quia autem quantitas motus à corpusculis fluida corpora componentibus participati vulgo minùs observatur ab ipsis etiam Philosophis, non abs re fuerit hic loci superaddere quàm magnus, veheménsque partium fluidi corporis motus sit [cùm fortè aggregatum ex his particulis quietum apparet] suspicari nos posse ex disturbatis ordinariis earum motibus, aut insolitum in modum concitatis: hoc observare licet in summa vi, mirisque effectibus furentium ventorum, turbinúmque, qui tamen quasi rivuli tantùm quidam sunt, vorticésque inconspecti aeris, cujus singulæ insensibiles partes à causis accidentariis determinantur ad motum, aut per lineam rectam, aut ferè rectam, aut quasi commune circa centrum: sed exemplum longè magis conspicuum suppeditabit nobis cuniculus pulvere nitrato instructus, in quo flamma, aut subtilis quædam substantia ætherea, quæ, in aere nunquam deest, licèt utrumque corpus fluidum sit, pulvisque fortè unica ignis scintillula accensus, rapido adeò, vehementique cietur motu, ut ejus vi ingentia ædificia, spissíque muri momento temporis in aera succutiantur, solúmque ipsum firmissimum, aut ipsæ etiam quibus, imposita fuerant fortè rupes funditùs subvertantur.

At cùm de velocitate illarum flammarum, quasi è tormento bellico explosarum, pronunciare possimus ex pernicitate Globo ferreo ab eodem pulvere nitrato impressâ, quem accuratus *Mersennus*, qui variis rem experimentis exploravit, spatio unius *secundi* percurrere ait hexapedas ferè 75. hoc est pedes 450. per sexagesimam scilicet *minuti* partem: si non absimiliter vero cum Cartesianis sentiamus terram, variósque alios mundanos Globos, puta, planetas suis super axibus motu æthereorum vorticum quibus innatant circumvolvi, facilè admiserimus motum Cœlestis materiæ prope remota terrestris vorticis confinia motæ, longè esse rapidiorem motu terræ ipsius superficiei.

Superiùs tamen observatum à nobis est locum sub æquatore situm, si terra suum circa axem gyrat, celeriter æquè moveri, atque Globus è tormento bellico explosus moveri solet: Si jam Tychonianam seligamus hypothesim, quæ *firmamentum* lucidósque illos, quibus ornatur, Globos commune circa centrum viginti quatuor horarum spatio rotat, Cœlestis materiæ motus longè major futurus est, atque ejusmodi quem vix quispiam concipiat.

Hæc eo consilia commemoravimus ut majores, ac nobiliores, de Creatoris tum potestate, tum sapientia, ideas effingamus: qui tam mirabilem motûs quantitatem universali materiæ impressit, impressámque semel tuetur semper ac conservat; qui non modò furenti oceano terminos præscribit, cui ceu Dominus imperat dum ait, huc usque venies nec ulteriùs progredieris, hic confringes tumentes fluctus tuos; sed quod majoris multò potentiæ indicium est, motus illos Globorum mundanorum, ac intercurrentium fluidorum stupendum adeò in modum rapidos, ita moderatur,

ac regit, ut nec molis vastitate, nec motûs rapiditate, vel latum unguem à præscripta sibi orbita per tot secula declinaverint: quo toto tempore, nullum rotatile horologium vel per pauculas horas æquè accuratè, ac ordinatè periodos suas descripsit Sol, puta, sub eadem circulari linea, quam *eclipticam* vocant, constanter curriculum suum peregit; nec deflexit unquam. Si autem firmamentum ipsum cujus motus juxta hypothesim vulgarem longè omnium rapidissimus est, non omninò accuratè adeò viginti quatuor horarum spatio periodum suam complet, hæc ipsa ipsius mora regularis adeò, ordinariáque est, ut ab *Hipparco* qui ab annis jam bis mille floruit prima *Arietis* stella, quæ tum temporis prope ejusdem initium erat, nondum postremum hujus signi gradum attigerit.

His itaque de potentia Dei expositis, superest ut de sapientia ejusdem paucis agam: hanc enim sublimiori præditi intellectu summè venerari solent, quoties eam in hominibus animadvertunt, in quibus tamen adumbrata tantùm, imperfectáque admodum reperitur.

Dei sapientia, quæ alicubi à Divo *Paulo*, multifaria, πολυποίκιλος,* meritò appellatur duobus diversis exprimitur modis, interdum enim obviis in objectis adeò manifesta est, ut spectatores etiam negligentiores, minúsque attenti, eam observare possint: alia autem multa sunt in quibus thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei contegi possint, atque reipsa absconditi adeò sint, ut non nisi à sagaci attentóque speculatore detegi queant. Licèt autem hanc mihi distinctionem adhibere liceat, ei tamen non nimiùm immorabor: variis enim aliis, in rebus utroque isto modo, divinam exprimi sapientiam liquidò constat.

Gemina autem hujus sapientiæ objecta contemplaturi impræsentiarum sumus, materiales scilicet, ac conspectas, atque inconspectas, ac immateriales Dei creaturas.

Ac quoad priores quidem, quarum collectio mundum corporeum, universum vulgò dictum, constituit, paucis differam de summo, quo particularia corpora constructa sunt artificio, de magna eorum varietate, numeróque; de earumdem Symmetria, ut mundi partes sunt; de connexione, mutuáque à se invicem dependentia. Licèt autem duobus primis capitibus, non minùs quàm duobus postremis comprehendere possim corpora plurima tum inanimata, tum vegetativis, ac sensitivis animabus, ut Naturalistæ loquuntur, prædita, brevitatis tamen studio, de iis tantùm creaturis quas animalia dicimus, dissertationem instituam.

1. Cujusvis animalis, ac humani præsertim corporis structura curiosa adeò est, ac exquisita ut nemo nisi oculatus dissectionis ex arte factæ, atque anatomicè consideratæ testis præstantissimum mirabilis hujusce machinæ artificium concipere, vel fingere sibi animo possit.

Hâc autem de re cùm alibi fusiùs disseruerim, verbo hìc tantùm dicam, neque

* Ephes. 3.10. Coloss. 2.3.

neque hyperbolem, quod dicturus sum sapiet ullam, ut Divus *Paulus*, alium in scopum dixit, [*Stulta Dei sapientiora esse hominibus, & infirma Dei iisdem fortiora,] ita minimas, constructas à Deo artifice creaturas operis ipsius artificio, sapientiáque, humana quævis artefacta longè multúmque superare: quin etiam horologium rotatile nullum quantumvis affabrè factum usquam reperias, cujus structura quoad exquisitissimum mechanismi artificium, vel aselli, ranæve corpori comparari queat.

2, Sed divinam sapientiam non ipsa solùm animalium fabrica commendat, sed varietas quoque summa, numerúsque: humanorum enim Architectorum peritia angustis cucumscribitur limitibus, atque ad unum fortè tantùm artefactorum genus, aut certè perpauca extendit sese: idem enim Architectus domum ex arte ædificat, qui construendæ navis artificium ignorat: atque ut quotidiana docet experientia majoris horologii rotatilis conficiendi peritissimus quis esse poterit, qui minoris fabricandi artem nesciat, multóque adhuc minùs nouerit quî sclopum aviarium, aut molendinum aquaticum construi oporteat.

Jam autem summus naturæ author non quatuor tantùm præcipua viventium Machinarum genera creavit, bestias scilicet, aves, pisces, & reptilia insigniter à se invicem discrepantia; prout varietas locorum ac regionum in quibus partes suas actura erant, exigebat, sed sub quovis horum genere reperiuntur quàm plurimæ subordinatæ animalium species, quæ pro particularium naturarum exigentia ab aliis ejusdem generis notabiliter differunt.

Non solùm enim structura bruti, ut leonis, multùm discrepat à structura avis, aut piscis, sed particularium etiam animalium ejusdem speciei structura aut mechanismus est admodùm dissimilis: cujus rei luculentum sit argumentum vastum illud animalia inter ruminantia, ac non ruminantia discrimen, atque inter porcum, & leporem, maximè quoad eorum viscera, psittacum inter ac vespertilonem, cetum & piscem stellarem, cammarum, & ostream, ut alia jam exempla tacitus prætercam. Jam si variis Philosophis tum recentibus, cum tanto ea numero sint, ut sex ultra eorum millia jamdudum numerata fuerint, multiplicia divini mechanismi, sapientiæque opera, magnâ hâc animatarum machinarum varietate eo conspicua magis futura sunt.

3. Nihil autem præstantissimum illorum automatum artificium magis commendat, quàm ipsa variarum, ex quibus constant partium Symmetria: animal enim licèt in integritatis suæ statu spectatum, tanquam machina unica meritò reputetur, *integralis* tamen hæc, ut ita loquar, *machina* ex variis conflata est partibus, quarum quælibet seorsim, subordinata machina huic vel illi usui destinata dici meritò possit: oculus enim quo homo conspi-

* 1. Corinth. 1. 25.

conſpiciendorum capax objectorum redditur, mirandum prorſus inſtrumentum opticum eſt, manus quoque varios adeò tam aptè fabricata in uſus eſt, ut *Ariſtoteli*, inſtrumentum inſtrumentorum ſit: quare *ijotſer hakkoleoc Ierem.* 10.16. rerum omnium formator ſummam ſuam ob ſapientiam omninò laudandus eſt, ob ſapientiam inquam, quæ inde vel maximè elucеſcit quòd quodlibet hominis membrum, aut alterius cujuſcumque animalis ita finxerit, ut nihil prohibente impenſo unum in membrum artificio, & illud, aliáque omnia nec minora, nec majora, atque ut verbo dicam, non aliter fecerit quàm ipſa totius animalis perfectióque integritáſque requirebant: quo manifeſtum omninò fit magnum hunc artificem totam uno intuitu fabricam contemplatum eſſe, intellexiſſéque ſimul ac ſemel, quid potiſſimum ad perficiendum animal atque unumquodque illius membrum requireretur, cui ſimul utrique neceſſaria ſapientiſſimè procurârit.

Cùm plurimi præſtantiſſimi artifices, qui unam aliquam machinam perficere poſſint, nequeant eandem aptam efficere, idoneámve multarum machinarum aggregatarum partem: neque etiam quivis Antliæ fabricator, commodam nautarum uſui Antliam efficere poterit, neque quivis Chymicus qui in officina piſtoris conſtruendi artem furni novit, furnum qui navibus uſui ſit, ritè conſtruet: quinetiam, pendula, ut nemo neſcit, horologia, ponderibus mota, & quorum regulata adeò in *continente* periodus eſt, idem obire munus, hoc eſt, accuratiùs tempus metiri navibus impoſita nequeunt.

4. Quarto inſuper modo ſuam patefacit Deus corporeis in creaturis ſapientiam, mutuâ ſcilicet utilique alterius ab altera dependentia, ac coordinatione: utilis autem hæc dependentia ſpectari poteſt, vel quatenus partes animalis referuntur ad ſe invicem, integrúmque quod conſtituunt, corpus, vel quatenus diſtincta, diſcrepantiáque corpora ad ſe invicem referuntur, vel à ſe mutuò dependent: ad primum itaque utilitatis genus partium exempli gratiâ humani corporis uſus ſpectat; quæ ita confictæ ſunt, ut præter publica ea officia, functionéſque quas earum quædam in *totius* commodum obeunt, ſtomachus, puta, concoquit alimenta, cerebrum ſpiritus animales reſtaurat, artus movet, aliáſque partes, renes ſuperfluum à ſanguine ſerum ſecernunt, alia etiam ſint plurimæ ſibi mutuò ſubſervientes quæ non contemnendam librorum Anatomicorum paginam implent: varios autem partium conſenſus, mutuáſque utilitates ulteriùs ii morbi detegunt, qui dum primariò quidem unam corporis partem afficiunt, ſat apertè oſtendunt alterius etiam ab eadem parte dependentiam licèt minùs hactenus obſervatam: ſecundum utilitatis genus ad eas ſpectat partes quæ ſexuum diſcrimina conſtituant, quæ in mari & fœmina adeò ad ſe invicem referuntur, ut facile ſit pronúmque conjicere in utriuſque eas conjunctionem, ſpecieique propagationem à natura eſſe ordinatas. Temporis fortè diſpendium foret hic diſſerere de conveniente ſolis

diſtantia,

distantia, situ, de obliquo ejusdem sub Ecliptica motu, de compensatione unius rei per aliam a natura factæ, cujus qualitatum excessus noxius alioquin hominibus foret: nimii enim calores siccitásque, in variis zonæ torridæ, adjacentibúsque plagis, regiones eas tum steriles, tum inhabitabiles, ut veteres censebant, redderent, nisi obstarent Etesiæ, quæ regulariter licet non eodem semper modo per maximam calidioris tempestatis partem spirant: accedunt insuper præter longitudinem noctium, copiosæ, constantésque pluviæ statis temporibus deciduæ, fluviorum limites suos transcendentium incrementa, atque inundationes vasta etiam per spatia, ventique insuper variis in locis spirantes noctu quidem, à *continente* versus mare, interdiù verò, contra: hæc enim atque alia quædam ita humefaciunt, refrigerántque terram, atque aerem contemperant, ut iis ipsis in locis quæ antiqui verè torrida, atque inhabitabilia existimabant, amplissima etiam regna sint provinciæque & populorum frequentiâ, & camporum amœnitate perquam insignes: sed, ut superiùs aiebam, dispendium fortè temporis foret, nec prosequi licet nunc ea omnia quibus ostendi posset quàm utilia sint homini divinorum operum longè nobilissimo, alia quàmplurima sensibilia Dei opera: sat itaque habuero indicare tantùm paucis adhuc, quàm multa Deus alia ad hominis, aliorúmque animalium felicitatem ordinârit: ita juxta consuetum naturæ cursum, agni, hœdi, aliáque animalia quàm plurima nascuntur ineunte vere cùm herbæ teneræ sunt, plantæque aliæ faciliùs in pabulum cedunt: idem observare licet in generatione bombycum, quorum ova juxta naturæ institutionem, excluduntur, cùm Mori germinare incipiunt, eáque excludunt folia, quibus prætiosa hæc insecta pasci oportebit: alimenta itaque ipsa tenera sunt, cùm teneri, & vermes ipsi, substantiæque plus, & virtutis acquirunt, prout ipsa viribus & mole insecta crescunt.

Aliud insuper est, quod licèt aptiorem inter priora locum obtinuisset, hìc prætermittendum minimè puto: præter dicta enim de excellentia corporis humani, aliorúmque animalium, meritò perpenderimus attentiùs, quantò mirabilius sit structurâ provecti corporis, semen ipsum animatum.

Omnes siquidem futuræ partes, solidæ non minùs, quàm molles, functiones, actionésque pro re natâ variabiles animalis producendi, durabiliter etiam delineari, ac quasi describi in exigua materiæ in speciem homogeneæ, & reipsâ certò fluidæ portione debent; quod autem hoc naturæ miraculum illustrius efficiat, unaquæpiam latentium harum facultatum, plastica scilicet, aut prolifica virtus, & ultra ad trigesimum, aut quadragesimum fortè annum consopitur, evigilaturo tum ad productionem multarum ipsi animali perquam similium. [Inter corporea hactenus Dei opera de iis tantùm sapientiæ ipsius, potentiæque effectibus disserui, quos in vi-

C sibili

a Hanc parathesin lector præterire poterit,

sibili mundo observare est:) Insuper autem perpendere liceat, non Peripateticos modò, sed alios etiam ferè omnes Philosophos, mundum finitum credere: licèt autem Cartesiani id affirmare nolint, sed indefinitum potiùs esse velint, hæc tamen opinio, ut alibi effectum est, quandam in exprimenda sententia modestiam potiùs, quam veritatem sapit: mundus enim reipsâ vel certis circumscribitur limitibus atque ita finitus erit, vel nullis uspiam, adeóque & infinitus futurus est: si autem suos mundus limites habet, qui Deum profitentur, cujus solius est infinita potentia, fateri oportebit eum potuisse, ac posse adhuc alios à nostro condere mundos: ipsi porrò Epicurei qui omnipotenti mundi factori, casum, atomósque substituerunt, hanc præcipuè ob causam, quòd cùm causæ condendo mundo pares, atomi scilicet spatiáque non deessent, casus multos reipsâ mundos, quorum unus noster est, fecerit: ipsos autem Cartesianos, si corporeæ substantiæ, ut docent, indefinitæ sint, admittere necesse erit mundum nostrum visibilem, aut si lubet, *verticem*, quâ voce id omnè spatium quod visu simul ac semel attingimus, comprehendo; nihil aliud esse quàm partem, ac minimam etiam totius universi: quod remotissimas, quæ aspectui pateant, ultra stellas maximo intervallo longiùs extendi poterit, quàm ultimi visibilis mundi limites à terra nostra distent.

Si jam cum recentioribus quibusdam Philosophis admiserimus, alios Deum præter nostrum condidisse mundos, verosimillimum erit eum multiplicem suam illic sapientiam patefecisse operibus multùm diversis ab iis in quibus hîc eam suspicimus: atque quamvis unicum tantùm ponamus universum: ut enim ingens illa quæ oculis nostris patet ejus portio, nihil aliud est quàm pars *aggregati* illius ex omnibus corporibus latissimè extensi: ita si posuerimus cœlestium Globorum quempiam sive conspectum à nobis, sive ultra aspectum, peculiaria esse systemata, non futura est ea diversa multùm speculatio. Cùm stellarum fixarum plurimæ longissimo intervallo remotiores à nobis sint, quàm planetæ, non omninò abs re fuerit, si dixerimus, ut circa solem, è fixarum numero nobis proximum integrum Planetarum systema movetur, ita quamlibet aliarum fixarum posse alterius cœlestium Globorum systematis esse centrum: cùm præsertim constet quosdam etiam circa planetas: etiam juxta Astronomos stellis fixis de quibus quoad molem multò inferiores, alios moveri Globos qui ab ipsis quodammodò pendeant: atque ut nihil dicam de *terra*, quam comitatur luna, nec de *Saturno*, qui suos etiam habet comites, omninò constat quatuor circa *Iovem* gyrare satellites: neque prætermittendum videtur, nullum ex secundariis illis minoribúsque, ut ita loquar, planetis, circa *Saturnum*, ac *Iovem* motis oculo esse conspicuum: quapropter antiquis Astronomis, qui ante inventa telescopia floruerint, ignoti omnes fuère: jam si alia sint systemata, ut

ita

ita loquar, mundana, præter nostrum, non absque summa veri specie quis existimârit Deum peculiaria præbuisse inexhaustæ suæ sapientiæ exempla in condendis, regendisque iis systematis, quæ fortè & creata sint, & gubernentur modo diverso prorsus ab eo quem in cognita nobis universi parte observamus: præterquam quod *magnes* est minerale quoddam quoad varias dotes, affectionesque non ab omnibus tantùm aliis lapidibus, sed ab omnibus aliis corporibus non *magneticis* adeò diversum, ut vix ex hoc *mundo* nostro oriundus videatur, sed in eum ab alio quasi prolapsus; qui primùm memini Americam detexerunt primo suo in illas oras adventu animadverterunt, licèt animalia plurima, plantásque offenderint, paucissimas tamen posteriorum, ac vix ulla omninò priorum, ejusdem cum animalibus, Europæis speciei.

Jam in aliis hisce mundis, Præterquam quod cogitare possimus primordialem fabricam, eámve secundum quam omniscius Architectus partes materiæ ipsorum primùm contexuit, à nostri systematis structurâ, admodùm fuisse diversam: præterea inquam latissimum meritò quis concipiat discrimen subsequentia inter phænomena, effectúsque in quopiam illorum systematum productos, eósque quos in systémate nostro vulgò intuemur, licèt admitteremus duas tantùm trésve motûs localis leges in mundis iis ignotis, à legibus in *nostro* vigentibus diversas. Si enim exempli gratiâ supponamus integrum quodque corpus, sive simplex, sive compositum, magnum, aut parvum, motivam semper facultatem retinere, ut Philosophi plerumque de anima censent, cùm humanum corpus movit, utque Epicurei, aliique multi de atomis, ubi semel sese mutuò impulerint, sentiunt, vis hæc ciendi alio in corpore motûs, conservato interim *moventis* motus tanti videbitur momenti iis, qui animadvertunt causarum secundarum, quæ naturæ phænoma producant, primam ac principem esse motum localem, ut statim admissuri sint, ea phænomena mirum in modum diversa esse oportere, utpote à causis primariis insigniter adeò discrepantibus orta.

Neque abs re fuerit, ut alium variandi motûs modum addamus, si conceperimus Deum creasse quasdam materiæ partes ex se quiescentes, ut Cartesiani, aliique plurimi Philosophi materiam naturâ quietam volunt, atque ad quietem determinatam, donec externi agentis vi compellatur ad motum, alias tamen materiæ partes facultate quadam donasse non absimili ei quam principiis suis ascribunt Anatomistæ, quæ perpetuò moveri ipsi volunt proprium ipsorum motum nihil prohibente eo quem quiescentibus excitant in corporibus: Legésque hunc in modum propagandi motum per corpora aliæ fortè fuerint ab iis quæ in mundo nostro sunt constitutæ, ita ut media tantùm pars, aut minor etiam, puta tertia motûs *hic* ab uno corpore talis molis, & velocitatis alii, quod quietum offendit, aut lentius motum communicati, transferenda sit *illic* à movente, ad

corpus quod impellit licèt reliquæ omnes circumstantiæ præter leges motûs eædem supponantur: neque absurdum quid adeò est quàm prima statim fronte videtur, ejusccmodi suspiciones fovere: in vulgari enim Philosophia præterquam quòd motus localis Theoria imperfectè admodùm proposita sit non modò nullæ ipsius leges benè, sed ne constitutæ quidem adhuc ullæ omninò sunt.

Quod autem ad Cartesianas motûs leges attinet, licèt nôrim à multis eas doctis esse receptas, eos tamen suspicor summâ potiùs præstantissimi illius Mathematici authoritate motos, quàm ullâ, quæ convincat, ipsarum regularum evidentiâ: cùm mihi quidem earum quædam ob rationes ad alium locum spectantes nec manifestæ experientiæ, nec solidarum rationum testimonio confirmari videantur: quod jam ad regulam motus Cartesianam maximè utilem spectat, quæ scilicet asserit *eandem semper in mundo motûs quantitatem esse cum corpus movens quodcumque, tantum omninò motûs sui deperdat, quantum in alio producit*: ejusdem allata à *Cartesio* probatio ab immutabilitate Dei cùm ducta sit, metaphysica mihi nimiùm videtur, neque multùm valida, vereor enim nè latitudo, proprietatésque divinæ immutabilitatis non sint nobis adeò notæ ut hoc in casu ab his argumentum, & à *priori* quidem ducere *Cartesio* liceat: qui autem regula hæc à *posteriori* demonstrari queat, non video: præterquam enim quòd in dubium revocari potest utrùm conveniat necne experientiæ variis in exemplis quæ afferri possent communicatarum in hoc orbe sublunari motionum, nescio quo noscamus experimento regulas eas quibus motus in cœlestibus mundi regionibus propagatur, inter omnia ea corpora, quæ æthercam, facilè sanè maximam *universi* partem constituunt: cùm itaque Cartesianarum regularum veritas, neque à priori, neque à posteriori demonstretur, non video cur rationi dissentaneum fuerit peculiares quasdam alias leges *motûs* aliis in *systematis* & esse posse, & concipi, idcircò tantùm quòd à Cartesianis discrepent, quarum pleræque, ut verissimè dicam, necdum sunt demonstratæ.

At licèt, si hypotheses, & conjecturas admittamus quales eæ sunt quas superiùs commemoravimus, nequaquam sanè absurdas, non parum conducere poterunt ad augendas nostras de rebus divinis ideas; nihil tamen causæ est cur ad spatia imaginaria ultra mundana confugiamus, ut certi simus effectus potentiæ, sapientiæque Dei, suis dignos esse causis, neque adæquatè à nobis intellectos, si attentiùs observemus innumerabilem illam ac ineffabilem corporum varietatem, ex quibus vastissima hujus universi moles constat. Cùm enim maximus omninò eorum numerus sit, quæ tot distinctarum instar machinarum haberi possint, harúmque plurimæ admodùm complicatæ utpote subordinatas non paucas complexæ: dum advertimus hæc omnia, reliquámque mundanam materiam, quovis momento, sustineri, regi, gubernari conformiter naturæ suæ, legibúsque

búsque catholicis universi, dum advertimus inquam *ens* existere quod & ubique & semper hoc præstet omniáque tum absque errore,tum absque intermissione gubernet: dum inquam hæc omnia attentiùs perpendimus & summè venerari, & submissimè adorare supremum hoc numen cujus hæc omnia nutu fiunt, omninò par est.

Non prorsus immeritò olim Epicurei audacter divinæ providentiæ fidem ex eo capite convellebant, quod concipi nequeat,atque adeò incredibile videatur, tot discrepantibus distrahentibúsque Deos occupationibus posse esse pares, ut scilicet exigente rerum natura solem uno in loco lucere juberent, in alio decidere cœlo pluviam, in alio spirare ventos, in alio micare fulgura, in alio ruere fulmina, aliáque denique corpora tum agere, tum pati suis conformiter naturis: nos itaque qui certis argumentis convicti credimus Deum reipsâ facere quæ isti Philosophi fieri à quocumque demum agente non posse existimabant, nostro planè desumus officio nisi pervadentem omnia sapientiam suspiciamus venerabundi, quæ ad extremos universi fines extendat sese, reipsáque efficiat quod ne concipere se quidem Philosophi arbitrabantur: hæc itaque omnia id omninò à nobis exigunt ut his difficultatibus quas ipsi quidem ineluctabiles, justamque proinde infidelitatis suæ excusationem arbitrabantur, alliciamur nos moveamúrque vehementiùs, ad supereminentis illius *sapientiæ* venerationem, quæ nullo eas negotio superat. Quædam divinæ sapientiæ potentiæque vidimus vestigia in iis quæ corporeas circa Dei creaturas observavimus..

At facilè quis admiserit divinas quasdam perfectiones non tam accuratè exprimi, aut desumi potuisse ex corporeis creaturis quàm ex rationali, ac immateriali anima hominis, aliisque *entibus* intellectu præditis: ut imago pomi, aut cerasi, aut character numeri non tantum artis admittit, quantum pictor exhiberet in imagine, passiones animæ legésque opticas, proportionésque plenius exprimente: nec à ratione alienum fuerit, existimare si æquè prope incorporeas Dei creaturas,ac corporeas, inspiceremus, observaturos nos, quemadmodùm spiritus corporibus longe nobiliores sunt, ita sapientiam Divinam eorum regimini intentam, esse luculentiorem, splendidiorémque eâ quàm in fabrica,regiminéque corporeorum ejusdem operum meritò prorsus miramur: portio enim materiæ quantumvis subtilis, affabréque contextæ, nihil futura aliud est quàm machina intellectu, ac voluntate destituta, intellectu inquam ac voluntate propriè dictis: ejus porrò excellentia, distinctióque, aliis à corporibus etiam crassioribus, minúsque perfectis è mechanicis tantùm affectionibus, putâ mole, figura, motu, connexionéque partium repetendæ erunt: quæ neque seipsas movere, neque regere, sistereque proprium motum queunt, cùm veri spiritus, quo hic nomine immateriales substantias intelligo, præditi sint largitore Deo, intellectu, voluntatéque suam ad

naturam spectantibus, internísque principiis quibus hoc vel illo agant modo, vel ab agendo desistant pro arbitrio: licet autem habeat Deus, ut solus omnium creator substantiarum, ac siquidem ipsi visum fuerit, absolutum in omnes creaturas, tum materiales, tum spirituales, exercere Dominium possit, cùm tamen voluerit spiritus conformiter inditæ ipsis naturæ, (quæ voluntatem simul ac intellectum comprehendit,) regere, ac creare ejusmodi potentia, libera, intelligentiáque entia bonos puta & malos Angelos, ut nihil jam de hominibus dicam, quos ita gubernet, ut quocumque se gerant modo, gloriæ suæ instrumenta sint, cui eorum plurimi non minùs subtiliter quàm pertinaciter sese opponunt: hæc inquam omnia sapientiam requirunt, providentiámque, longe superiorem eâ quæ in *entium* merè corporeorum formatione, regiminéque elucescat: inanimatæ enim machinæ ita fabricari queunt, ut nostro tantùm pro arbitrio agant, cùm Angeli, animæque rationales agendi pro arbitrio plerísque in casibus libertate gaudeant: unde faciliùs multo peritus horologii rotatilis artifex horologii periodos quàm filii sui affectiones actionésque reget.

Animadvertendum autem hîc loci Angelos sive bonos, sive malos, esse entia admodum intelligentia, atque actuosa, eorúmque quemlibet præditum esse intellectu innumerarum pene notionum, graduum, ac variationum cognitionis capaci, ac voluntate pariter non paucioribus actibus producendis pari: quæ cùm intellectum variè afficiat, variè quóque contra ab eodem afficitur: quod ut præsenti scopo applicemus, cùm quilibet Angelus successivè capax tot discrepantium *moralium statuum* sit, haberi potest ut distincta quodammodò sub genere intellectuali species.

Vel unius autem *Dæmonis* regimen, tam arduum fortè opus futurum est, nec minùs sapientiam, potentiámque Dei illustrabit quàm regimen totius speciei inanimatorum corporum, puta lapidum, aut metallorum: quæ naturâ suâ ad strictam cum primordialibus motûs legibus à creatore semel constitutis conformitatem determinantur: à quibus ut declinent, nulla propria sua, quâ carent, voluntate moveri possunt.

Sacra nos Scriptura docet in œconomia *salutis* nostræ tantùm multiplicis divinæ sapientiæ elucere, ut ipsi etiam Angeli hæc scrutari mysteria desiderent: quando *Servator* noster, cùm dixisset discipulis suis neque diem neque horam futuri sui adventûs ad judicium (utrum Judaicæ nationis, an totius mundi, non hic inquiro) cuiquam adhuc innotuisse, subjungit ne Angelis quidem ipsis in cœlo, sed patri tantùm suo, indiciis haud obscuris insinuat eos summâ præditos esse notitiâ, longéque humanâ scientiâ superiore, quam forte etiam ob causam eos *Angelos lucis* alibi scriptura appellat, docemur quoque sacris in codicibus bonos Angelos esse numero prope infinitos, at ut diversorum ordinum sunt, cùm quidam

sint Archangeli, quidam particularium imperiorum, ac nationum Principes, ita etiam diversa admodùm ipsis assignata tum in terra, tum in cœlo, officia, atque ejusmodi interdum, quibus teneantur ut impositam sibi provinciam tueantur, oppositas promovere partes: ex iisdem sacris codicibus, dum differit de Diabolo ejúsque Angelis, de dracone magno qui tertiam stellarum partem è Cœlo caudâ sua traxit in terram, de integra Dæmonum unicum hominem possidentium legione, variisque aliis, quibus hic non immorabor; ex sacris inquam scripturis concludere merito possumus esse politicum quoddam in regno tenebrarum regimen, ejúsque monarcham esse præpotentem, undè princeps hujus mundi dicitur ac quidam è subjectis ipsi ducibus,* *principatus, potestates*, *rectores* tenebrarum hujus mundi, *&c.* Hinc etiam patet ipsius subditos esse multitudine innumerabiles, esse summos Dei, hominúmque inimicos, unde *Diabolus* adversarius nominatur, tentator, homicida ab initio, eos pariter fallaces esse, ac subdolos, unde *Diabolus* pater mendaciorum audit, antiquus serpens, ejusque strategemata dicuntur, astutiæ, fraudes, *profunda satanæ*: constat quoque ipsorum malitiam, ut magna est, ita maximè actuosam esse, unde * circuit Dæmon tanquam leo rugiens quærens quem devoret: cùm hæc ipsæ nos doceant scripturæ, licèt conclusiones meum in scopum inde natas subjungere jam non liceat, non immeritò existimare possumus, si divinæ sapientiæ in mundis Diabolicis, ac Angelicis, aut *magnis* ut loquimur *communitatibus* introspiceremus, in admirationem nos rapiendos, dum intelligeremus quî intelligentia ejusmodi libera, præpotentia, atque immortalia *agentia* nulla illatâ naturæ suæ vi, jam variè conspirent ad leges implendas, præscriptáque à magna illa *theocratia* munera, quæ non tantum ad omnia corporum genera extendit sese, ad homines, ad hunc illúmve spirituum ordinem, sed totam, quanta est, complectitur creationem, aut ipsum creaturarum Dei *aggregatum*. Nec minùs reipsâ in laudem divinæ sapientiæ cedit, quòd voluntarias etiam, astutásque fortè vel maximè malorum hominum spirituúmque ipsorum nequam actiones ad præscriptos sibi sapientissimos, æquissimósque fines dirigat, quàm in honorem fabri navalis, aut Navarchi cederet, qui navem eo genio construeret, eáque arte dirigeret, ut non tantùm collaterali vento, ut vulgò fit, sed vento etiam contrario, furentíque propositum ad portum navigaret.

Non omninò abs re fortè fuerit præoccupare hoc loco quod certissimè futurum est, atque hîc paucis differere de diffusa illa, illustríque divinæ tum sapientiæ, tum justitiæ, misericordiæque manifestatione quam tremenda illa extremi ac generalis judicii dies effectura est: cùm probi cujusque Christiani oculis patentiùs latiúsque proponetur objectum quam Christo ipsi proponebatur, dum simul ac semel, unóve quasi intuitu omnia mundi

* Eph. 6. 12. * 1. Pet. 5. 8.

mundi regna contemplaretur, cúm numerosiorem, nè dicam numero quovis majorem intuebimur cœtum, quam is erit qui conflatus dicitur, ex omnibus populis, nationibus & linguis ad dedicandam auream *Nabuchodonosoris* imaginem confluentibus.

Die illo decretorio, die illo magno cùm tota *Adami* propago terribili tubæ clangore ab Archangelo convocabitur, à remotissimis sæculis, maximéque dissitis mundi climatis: cùm inquam præter collapsos Angelos humani omnes qui unquam vixêre actores, simul in Theatrum prodibunt, cùm mortui resurgent, librique aperientur, hoc est Cœli, conscientiæque testimonia, tum *sapientia* Dei meridianâ clariùs luce fulgebit: constabit tum Divinam providentiam non ea tantùm quæ privatos homines, privatas familias, minorésque hominum societates spectant, accuratissimè curasse, sed fata etiam regnorum, ac rerum publicarum, revolutiones nationum, ac imperiorum, sciemus *ineffabilis sapientiæ* præscripto contigisse. Magni porrò *politici* qui divinæ quasi impositiuros providentiæ, subtilitate se suâ existimârunt, iisdem, quos paraverant, laqueis irretitos sentient, consiliáque sua omnia stultitiæ nomine damnata: neque in eorum situm erit potestate, prohibere ne omnes homines sciant, dum suos ipsi perquam astutè fines prosequerentur, divinis reipsa vel nescios consiliis inserviisse.

Subtiles autem ii Hypocritæ, qui religionis pallio ambitionem, *secularia*que desideria, ac consilia contegebant, eo religionem modo quem ipsi sibi nunquam proposuerant, his eversis promoveri comperient.

Non immeritò magnæ opus peritiæ reputatur, complicatam admodùm machinam, regere puta perceleberrime *Argentinense* horologium, aut navem bellicam, licèt nulla hujus aut istius pars, quod nulla adsit anima, ob finem agat: eóque difficiliùs hoc negotium est, magísque in laudem conductoris cedit, quo intricatior structura, numerúsque partium, ex quibus machina constat fuerit. Quàm mirabilis itaque in oculis nostris futura est ea sapientia, providentiáve, quæ tot mille machinarum milliones, machinarum inquam voluntate præditarum ita regat, dirigátque; ut, quod extremus denique rerum eventus probabit, dignis divinâ providentiâ, sanctitate, justitiâ, bonitatéque consiliis subserviant.

Ut verbo dicam, ubi omnes actores, qui suas in Theatro hujus mundi personas egerunt, prodierint, omnísque dissimulatio sublata fuerit, fraudes detectæ omnes, cordáque & consilia patefacta, tum ubi viderimus totam hanc tragediam, ab ipsis temporum initiis super terram actam, ita excogitatam fuisse continuatámque à magno illo mundi, hominúmque creatore, ut infinitè penè variæ earum actiones, oppositáque consilia, (ple-

Luk. 4. 5. *Dan.* 3. *Revel.* 20.12.

(plerumque absque consensu, at sæpe etiam contra) ad dignam Deo conspirationem concurrerint; ubi hæc inquam omnia inspexerimus paulò attentiùs, pervadentis omnia, adeóque profundæ sapientiæ partus ea dicemus ut mirabundos fateri nos necesse futurum sit divino tantùm omnisciòque intellectu comprehendi ea potuisse.

Observâris fortè inter varia à me divinæ sapientiæ allata exempla, œconomiam salvatorum à Christo hominum obiter tantùm à me fuisse commemoratam: quare præmonendum te censeo, licèt ob rationes voce vivâ si libuerit tradendas, argumentum quod tot à Theologis tractatum est, à me, qui Laicus sum, non attingendum censuerim; non idcircò tamen illud à me prætermissum, quod inferius illud putarem aliis divinæ sapientiæ manifestationibus de quibus consultò hîc disserui.

Plura enim, ut mea fert opinio, quàm plerique animadvertant divina attributa, ad humani generis redemptionem peculiari quovis, distinctóque modo concurrunt: quorum cooperationem tam mirabiliter divina direxit sapientia, ut redemptionem Apostolus meritò dixerit magnum pietatis mysterium, nec minùs gratitudinem nostram, quam stuporem promeritam.

Non equidem nescio plurimos non ineruditos Theologos fusè hoc de argumento, ac quosdam laudabiliter quoque egisse: verùm est cur dubitem num eorum plerique in vitandis circa idem erroribus feliciores fuerint, quàm peritiores in recludendis, quæ continet, mysteriis: magno redemptionis humanæ operi characteres quidam, vestigiáque divinæ sapientiæ, adeò conspicua, nè dicam fulgentia impressa quædam sunt, ut ea *fidelis* quivis nec lynceus admodùm discernere queat: sed quædam pariter in hoc altissimo, amplissimóque Dei opere profunda Dei, ut phrasi scripturæ utar, βάθη τοῦ Θεοῦ reperias, tantúmque divinæ sapientiæ mysterio involutæ, ut omnino perarduum existimem, quantumvis illustrata mens fuerit, fuse dignéque tam vasto, abstrusóque super argumento agere: cùm enim mecum ipse perpendo, plurima quempiam, ut hoc præstet, scire debere de natura spirituum in Genere; déque ipso etiam eorum parente Deo ipso; de intellectu, voluntate, *&c.* De anima hominis; de statu *Adami* in Paradiso; de sequenti ipsius lapsu; de hujus in posteros influxu; de naturali, aut arbitraria ulciscentis se Dei justitia; de causis consilióque Dei pœnas infligentis, instar creditoris, rectoris, aut utriúsque; de admirabili, ac incomparabili Christi mediatoris persona; de dotibus officiísque ipsi ut hominis lapsi redemptori competentibus; de naturis fœderum, conditionibúsque eorum quæ Deus cum hominibus iniit, sive operum, sive gratiæ; de divinis decretis ad ultimum hominis statum comparatis; de arcanis potentissimísque divinæ gratiæ in mentem operationibus; de modo quo Dei spiritus in animas hominum agit, hominum

D inquam

1. Tim. 3. 16. 1. Cor. II. 10. 1. Cor. 1. 17.

inquam quos conversos, primùm *sanctificat*, tum *glorificat*, ut paucis dicam. tot sunt hìc mysteria, (multa enim intacta reliqui) arduæ adeò speculationis; apta tamen quæ discutiantur ab eo qui fusè solidéque de redemptione hominum per Christum tractare voluerit, ut cum hæc omnia in mentem revoco cum Divo *Paulo* has in voces erumpam, *quis in ista sufficiat?* tantúmque abest ut demirer plerosque hoc super argumento scriptores, ac Theologos quosdam divinam non sat manifestâsse sapientiam, magno in hoc opere contentam: ut quòd ea opus hoc perfecerit eo admirabili quem Deus elegit excogitavitque modo, præcipuam ferè mihi, & maximam sapientiæ ipsius suspiciendæ ansam præbeat: atque exploratum mihi omninò est luculentissimum esse sapientiæ specimen quòd Deus inflexibilem suam justitiam, exuberantem misericordiam, cæteráque omnia designatæ hominum salvationi contraria in speciem, reconciliarit eò usque ut ad humanam omnia redemptionem concurrerint: nullum siquidem est problema, aut in *Diophanto Alexandrino*, aut *Apollonio Pergeo*, in Algebra, aut Geometria tam difficile solutu, nec quod requirat simul attentum ad plures proportiones, congruitatesque eidem scopo subservientes, animum quàm requirat magnum hoc problema ab infinita Dei bonitate divinæ sapientiæ propositum; redemptio scilicet perditi, perversique generis humani conditionibus in Evangelio declaratis quæ, promovendæ simul ac semel tum divinæ Gloriæ, tum humanæ felicitati aptissimè quadrant.

Licèt quæ hactenus de divinæ potentiæ sapientiæque magnitudine dicta sunt, meritò nobis persuadeant attributa hæc divina prorsus esse, venerationémque proinde nostram promereri, omninò tamen fateri me necessum est, factam eorum à me descriptionem varias ob causas mutilam esse ac imperfectam: primò enim non ea omnia allata sunt, quæ ad declarandam eorum excellentiam afferre ipse potuissem, quia alibi, eodem de argumento egeram, satiúsque ducebam, in medium quæ prius non dixeram, adducere quàm paginam hanc superfluis, molestisque repetitionibus implere: quamvis autem alius quispiam me longè aptior, aut hominum omnium eloquentissimus, vel Angelus etiam aliquis *divinam sapientiam*, pro merito declarandam exponendámque susciperet, imparem longè humeris suis provinciam hanc sentiret, cùm divinum hoc attributum nativis depingere coloribus minimè posset. Quam enim, quantámque *ens omniscium* adhibuerit sapientiam ab infinito tantùm comprehendi, adeóque & describi intellectu potest: præterea sapientiam Dei in operibus creationis, providentiæque lucentem, comparatè ad ipsas, non ad nos contemplatus sum: sunt enim hæc attributa ex se excellentissima, eóque nomine *entium rationalium* quà talium admirationem, laudésque promerentur: ut merito *Zeuxis*

Apelles

Apellis peritiam celebravit, recentioréſque Geometræ, ac Mechanici *Archimedem* ſuſpiciunt: at in hac *irrelativa* divinorum operum contemplatione cùm humana mens, iis tantùm quas detegit, excellentiis intenta ſit, non eo inſcitiæ ſuæ ſi divina cum ſcientia intellectúque comparatio inſtituatur, ſenſu afficitur, quo haud dubiè afficeretur, ſi attentiùs perpenderet, quantam eorum quæ ſpeculatur, partem ignoret, quámque obſcura mutiláque, quæ detexit, cognitio exiſtat: ſed præter pauciſſimorum imperfectam hanc, ad quam coactus ſum, mancámque divinorum attributorum deſcriptionem, addam inſuper duobus me tantùm eſſe immoratum, cùm ſat nobis perſpectum ſit, varias in Deo alias exiſtere perfectiones, ut præter incommunicabiles has, *aſeitatem*, *dependentiam*, bonitatem erga creaturas omnes, miſericordiam in peccatores, juſtitiam, veracitatem, *&c.* Atque ut dudum obſervavi, non immeritò cogitare poſſumus, diverſa in eo attributa, adeóque & perfectiones eſſe poſſe: quorum nullam nos habeamus jam notitiam, imò ne leviſſimam quidem conjecturam: cùm inexhauſta divinæ naturæ fœcunditas tanta ſit, ut minimam fortè tantùm infinitæ potentiæ operum partem attingamus, potentiæ inquam quàm infinita comitetur ſapientia, quam ad liberalem ſui communicationem æqualis exuberánſque bonitas excitet, moveátque: atque equidem nondum video cur dicere non liceat, notione, ideáque Dei in nobis, ac quorundam quæ jam noverimus attributorum ope poſſe nos in genere concipere alias in eo quas ſpeciatim ignoramus perfectiones: cùm eorum quæ novimus attributorum licèt *irrelativa*, ut ita loquar, qualia ſunt aſeitas, æternitas, ſimplicitas, independentia, *&c.* Merâ ſpeculatione, ac ſimul quodammodò innoteſcere poſſint; diverſa tamen relativa attributa, ſeu perfectiones ſunt, quæ gradatim tantùm ac *ſucceſſivè* cognoſcuntur, ac quaſi experientia eorum quæ reipſa erga creaturas Deus præſtitit: ut ipſa etiam Dei miſericordia *Adamo* ante lapſum incognita fuit: divináque in ſervandis promiſſis fidelitas, (ut cum *Meſſiam* ſe in *plenitudine* miſſurum promiſit) non innotuit, ne dicam innoteſcere non potuiſſe, niſi temporis progreſſu, cum promiſſorum quodpiam impletum eſt: quare cùm quædam Dei perfectiones requirant, aut ſupponant ipſas creaturarum naturas, ac conditiones, actúſque aliquarum ex illis erga eum, non minùs quam ipſius erga ipſas: cum nos quibus certum omnino eſſe nequit ipſum varia creaturarum genera non feciſſe, variáſque ad eas habuiſſe relationes juxta varios earum ſtatus, ac conditiones, nobis prorſus ignotas, neſcire non poſſumus, attributorum quædam quæ circa creaturas Deus exercuit, noſtræ fortè notitiæ eſſe adhuc ſubtracta.

Sed ſive nota, ignotáque attributa, pauciora, aut plura putanda ſint, nemo inficias ierit, naturalem ac genuinum omnium divi-

narum illarum perfectionum cumulum quas sub distinctis nos notionibus apprehendimus, quia easdem uno quasi intuitu divina in essentia intueri nequimus, gloriosissimam constituere majestatem, quæ quàm maximè demissam magni illius creatoris operum venerationem exigat: colligere porrò licet è nonnullis præcitatorum textuum, Angelos inter meras creaturas, longè excellentissimos, scientissimósque, sacris in codicibus exhiberi, ut assidue occupatos non tantùm in obsequendo, serviendóque, sed in laudanda, adorandáque etiam divina majestate: quinetiam ipsum Angeli nomen in linguis primitivis novi veterísque testamenti, ministerium sonat: Hebraicum enim *Malach*, Græcúmque ἄγγελος nuncium propriissimè significat: ipséque Christus in præstantissimo suo illo precum omnium exemplari insinuat demissione summâ, lætitiáque divinam in Cœlo fieri voluntatem.

Cùm Christiani moneantur, dirigantúrque, ut optent ut Angelorum in Cœlo obedientiam imitentur ipsi in terris: ut autem conservos seipsos vocant, ita Cœlestes hi, ut ita loquar, legati minima etiam quævis, quod fortè quis non existimaret, munera obeunt, considerant enim potiùs, à quo, quàm ad quem, aut circa quid missi sint: primus igitur, quem quidem sciamus, ad privatum quempiam missus Angelus is fuit, qui ad *Hagar* legatus est, mancipium, & fugitivam mulierem sitique in Eremo jam penè confectam, qui eam ad puteum aquarum limpidarum dirigeret ac quidpiam ipsi de filio suo nunciaret: alius Angelus exhibetur asinam contra falsum Prophetam quasi protegens. Quinetiam de Glorioso hoc creaturarum ordine in Genere docet nos scriptura, eos omnes administratorios esse spiritus missos ut iis qui salutis hæredes futuri sint, ministrent.

Quamvis Angeli summâ hîc appareant interdum Gloriâ; stuporem tamen, venerationem, aut terrorem etiam incutere solent viris etiam præstantissimis quibus apparent, ut ex variis scripturæ locis colligere est, ubi docemur eorum præsentiam mirabilem comitari plerumque Fulgorem, atque in *Apocalypsi* 18. 1. eorum unus inducitur gloriâ suâ terram illuminans: licèt autem eorum multitudo tanta sit, ut myriades interdum, interdum legiones eorum commemorentur, atque alibi scriptura inducat *millia millium*, & decies millies millia decem, Cœlestes tamen ii aulici, qui si cum hominibus comparatio instituatur, Gloriosi adeò sunt, nósque tum rerum intelligentiâ, tum innocentiâ tanto superant intervallo, cùm circa Thronum Dei apparent, juxta visionem Prophetæ, qui duobus regibus Judeæ, & *Israëlitarum*, asseruit, vidisse se Dominum sedentem in throno

Revel.19.10. Gen.21.17.&c. Num.22.33. Heb.1.v.17. Dan.9.11.17. Luc.1.19.

throno suo, totúmque Cœlorum exercitum stantem à dextris, & à sinistris, astabant non contemplabundi tantùm sed, ut *Daniel* disertis verbis ait, ut ministrent, atque in ipsa *Isaia* visione Seraphini exhibentur velantes facies suas coram magno suo factore in sublimi suo solio sedente, quorum haud dubiè minus est summâ demissione venerari, ac celebrare tam fulgentem majestatem: dum autem sibi invicem inclamare dicuntur *Sanctus*, *sanctus*, *sanctus est Dominus Deus exercituum*, *plena est terra majestatis Gloria ejus*, non est cur summam hanc Angelorum venerationem miretur quisquam, cùm, quoties honorifica de re quapiam opinio non ab ignorantia, sed ab ipsa rei cognitione oritur, quo major est hujusce cognitionis augendæ opportunitas, eò majore veneratione, id, quod miratur, objectum, *ens intelligens* prosequetur: hæ perfectiones ejusmodi sunt ut Angelicus etiam intellectus capere eas nequeat: ut enim linea quantumvis secundùm longitudinem protracta superficies fieri nequit: ita creatæ perfectiones quantumvis crescant, nec divinæ unquam, nec divinis æquales evadere queunt: ac creaturæ quidem umbratiles tantùm, ut ita loquar, atque arbitrariæ magni creatoris imagines sunt. Quædam fateor perfectionum ipsius quasi sigilla in iisdem reperias, quibus quidem ad divini exemplaris contemplationem intellectus excitetur, sed quæ vix veræ, ac genuinæ ejusdem imagines dici queant: ut imago horologii, hominis, &c. Aut nomen ipsum, calamo atramentóque conscriptum, veram perfectámque rerum ideam non exhibet, quarum internam constitutionem superficies exhibere nequit, sed intellectum tantùm ad cogitandum de iis, ideámque perfectius effingendam movet: quod autem de creaturis in genere dixi, de ipsis etiam Angelis dictum puta: qui multis quidem partibus cæteris creaturis superiores sunt; at earum tamen ordinem quia non transcendunt, infinito intervallo à divina natura distant: ut licèt *mille*, numerus major sit longè quàm *decem*, *millió*que major numerus quàm *mille*, hi tamen omnes numeri ab infinito infinities dissident; cùm alioquin numerus finitus, quo major differt à minore, sui accessione numerum finitum efficere posset infinitum: ut autem quæ de Angelis dicebam, resumam, non abs re fore putavi si commemorarem, & naturæ eorum nobilitatem, & splendorem apparitionum, summámque eorum venerationem, ac pietatem erga creatorem: remota enim ex quadam cum aliis comparatione æstimare solemus.

Quemadmodùm recentiores Philosophi docent, Solem & Lunam sub ortum, & occasum videri nobis majores, magisque à nobis dissitos quàm cum meridiano propiores sunt: quando enim

1. *Reg.* 22. 10. 19. *Dan.* 7. 10. *Isaias* 6. 2.

in horizonte sunt eos intuemur tanquam ultra montes, longóque terrarum aut marium tractus constitutos, quos vastissima esse objecta scimus, nos inter tamen ac Cœlestes Globos interpositos, adeóque & nobis iisdem propinquiores: Cùm itaque Angelos nobis imitandos sacra scriptura proponat, exhibita supremo enti ab excellentissimis iis spiritibus, nobis teste Divo *Petro* potestate superioribus, reverentia, mortales admoneat summæ illius, quam eidem debent venerationis, doceátque nos, quoties aut de Deo loquimur, aut Deum alloquimur, interiùs agnoscere, verbísque exprimere, distantiam illam infinitam, perfectissimum inter, ac omnipotentem creatorem, ac creaturam imperfectissimam, atque adeò infirmam; Deúmque summè sanctum inter, hominémque summè peccatorem.

Si quam propositæ superiùs de diversis mundis conjecturæ probabilitatis speciem præse ferant, non fuerit quoque absimile vero in iis systematis, varias creâsse Deum creaturas quarum fabrica motúsque, adeóque & proprietates & operationes plurimùm discrepent ab operationibus earum creaturarum quæ nostrum *mundum* incolunt: varia autem artificia, ex quibus diversa illa nascuntur discrimina tot futura sunt exempla, ut & effectus, multiplicis sapientiæ, magni rerum omnium creatoris, aut juxta textum hebraicum, *Iotzer haccol* totius universi factoris. Sed ut nunc quidpiam addam quod propiùs spectet ea quæ de divino spirituum regimine postremò disseruimus; quantum *architectonica* hæc, ut ita loquar, *sapientia*, creatrix, rectrixque, adeò innumerabilium, ac discrepantium creaturarum extollenda est, si mundos alios aut vortices, de quibus haud ita pridem, partesque nostri inconspectas, aerem puta, & æthera intelligentes incolant licèt non visibiles populi: licèt enim scriptura videatur disertis verbis duplex tantùm spirituum genus agnoscere, bonos scilicet aut Angelos qui totius sibi generis nomen vindicârunt, & malos, aut Apostatas, qui vulgò *Diaboli* dicuntur: horum enim spirituum notitia homines propiùs spectat.

Ipsamet tamen scriptura, quæ in historia creationis Angelorum creationem ne insinuat quidem disertis verbis, atque alibi tum bonos, tum malos ut diversorum ordinum exhibet, quantum ex diversis, quæ ipsis impertitur, nominibus conjicere licet, scriptura inquam non negat nullos alios esse spiritus præter eos quorum mentionem facit: quare nullâ scripturæ illatâ injuria, existere ejuscemodi affirmare licebit, si quando id nobis aut ratio, aut experientia probabile reddiderit: neque omninò simile vero videtur, dum terraqueum nostrum Globum, aerémque spiritus plurimi frequentant, omnes cœlestes Globos, quorum plurimi mole nostrum exsuperant, omnémque æthercam, aut fluidam mundi partem Globis omnibus tum cœlestibus, tum terre-

* *Jer. l.* 1. 19.

terrestribus majorem, incolis omninò carere: non vacat hîc antiquorum tum orientalium, tum Græcorum Scriptorum, maximè Pythagoreorum, ac Platonicorum opiniones proponere: quorum magistro hæc de Dæmonum multitudine sententia ascribitur, [quo nomine non malos tantùm spiritus intelligebant] qui in superiore mundi regione viverent. Δαίμονες ἀνέροι γένοι: non pronunciabo audaciùs de genuino duarum illarum scripturæ phrasium sensu, ubi de regni fanatici capite Dæmone agit, quem vocat principem potestatis aeris; vox autem aer apud Hebræos latissimè accipitur, ac sæpè pro *Cælo* usurpatur, & quando agit de magnis Evangelii adversariis, quos vocat *spirituales nequitias*, aut potiùs, ut textus Syriacus habet, spiritus nequitiæ hoc est spiritus nequam, non in locis excelsis, ut explicant nostri traductores, sed in Cœlestibus: licèt autem, ut insinuabam, duos hosce textus ad directam conjecturarum mearum confirmationem detorquere nollem, videntur tamen ii sin minùs exigere, certè admittere posse interpretationem proposito mihi scopo convenientem: quidquid autem sit de Ethnicorum Philosophorum, ac poetarum assertionibus, magni sanè momenti est, quod ab excellentissimo Grotio observatur, qui varios authores Hebræos in hanc rem citat: asserit itaque is opinionem fuisse Judæorum omnia loca a terra ad Cœlum etiam stellatum plena esse spiritibus: si sic se res habeat sapientia Dei ac potestas opinione nostrâ potentiores futuræ sunt, cùm crearit regatque, tam innumerabilem variorum entium diversorúmque generum multitudinem; quorum unumquodque & intellectu ac voluntate præditum sit: cùm præsertim eorum fortè prurima, aut pleraque, atque integri etiam forte ordines in *via* adhuc sint: in qua libero gaudent arbitrio: qualis erat *Adami* & *Evæ* status in *Eden*, omniúmque Angelorum, antequam eorum quidam primum suum, ut scriptura loquitur, statum ac mansionem dereliquissent: Angelicis autem hisce cœtibus, si addamus turbam puerorum, idiotarum, atque mente captorum, seu insanorum, e quibus licet omnes sensu quodam creaturæ rationales audire possint, prin itamen plenum rationis usum ætatis defectu non attigerunt, posteriores verò hanc exserere facultatem nequeunt ob imperfecta admodùm organa, aut malè disposita, sapientia potentiáque Dei in regimine tot támque variorum cœtuum creaturarum intellectualium eò illustriores, magisque mirandæ videbuntur homini hæc propiùs omnia intuenti.]

Distantia creatorem infinitum inter ac creaturas, limitatos tantùm ac arbitrarios potentiæ ipsius ac voluntatis effectus, tanta est, ut divina attributa, seu perfectiones infinito transcendant intervallo levia hæc earum vestigia, quæ vel aliis creaturis, vel nobis etiam ipsis impressit. Tanta est Dei natura excellentiæ, ut qualitates quædam sint, quæ licèt perfe-

* Ephes. 2. & 2. † Grot. in Eph. 2. & 2. Eph. 6. & 12. Epist. Jud. 106.

perfectiones in homine Deo ascribi nequeunt. Ejusmodi sunt temperantia, fortitudo, humilitas, aliæque quàm plurimæ: quod eo minùs mirum videbitur animadvertenti virtutes quasdam, castitatem puta, fidem, patientiam, liberalitatem, ad hominem tantùm in hoc mortalitatis, ac infirmitatis statu pertinere: quæcunque autem perfectiones simplices omninò, impermixtæque fuerint, nullámque in natura illa incomparabili imperfectionem præsupponant, quales sunt, æternitas, independentia, vita, voluntas, &c. Has certissimè omnes possidet: cum primordiale is & exemplar, & author, sit ejus omnis, quæ nobis inest, earum similitudinis: valet enim ratiocinatio hic Psalmistæ, qui plantavit aurem, non audiet? qui formavit oculum non videbit? qui docet hominem scientiam, non cognoscet? Cùm omnes perfectiones communicatæ creaturis, sive Angelis sive hominibus, aliisque quibuscumque sint divinæ excellentiæ emanationes, non minùs ad Deum spectent, quàm fulgente splendidiùs Sole, dispersi per aerem radii ad Solem spectant in quo uniuntur, & à quo emanant: magnum ergo discrimen perfectiones inter magni creatoris, analogásque iisdem in creaturis perfectiones, ad omnes quæ in utrisque modo admodum diverso reperiuntur, extenditur: ut tamen humanus intellectus plurimi seipsum facit ob sapientiam, ac scientiam, ita nihil aliis in entibus pluris facit, aut in quo minus vinci velit.

Quapropter ut in priore hujus tractatus parte variis modis inculcabam summam divini intellectus supra humanum, eminentiam, ita non abs re fuerit idem nunc prosequi argumentum, quibusdam, quæ hanc præeminentiam manifestam faciant in medium adductis. Perpendamus itaque, innumera Déum nosse, quæ nos omninò nescimus, cùm non possit non nôsse omnes, quas fecit, creaturas, sive visibiles, sive invisibiles, sive corporeas, sive incorporeas, & quas ipsis indiderit facultates, juxta illud *Iacobi*, cognita sunt Deo omnia opera ipsius ab ipso mundi initio: quin etiam cùm non possit non rescire infinitæ suæ potentiæ atque activitatis suæ sphæram, multa haud dubiè novit quæ esse possunt, quæ nec fecit nec fortè facturus unquam est: sed ne res actu existentes prætergrediar, præter corporatas, atque immateriales creaturas, earúmque facultates, aut potestates, quarum aliquam habemus notitiam, ac præter multitudinem aliarum rerum, quarum particularem nullam habemus ideam, res novit, quas nos aliquatenus etiam novimus, sed modo sibi omninò speciali: quod enim nos ex parte cognoscimus, plenè perfectéque penetrat, quod nos obscurè, dilucidè distinctéque cognoscit ille, quod nos fallibilibus tantùm novimus mediis, is novit certissimè: sed præcipuum divinæ cognitionis privilegium est quod perfectè seipsum Deus cognoscat; hæc enim cognitio non humanum modò, ut inspiratus etiam quispiam fatetur, sed Angelicum etiam superat intellectum: cùm infinitam Dei naturam

* *Psalm.* 94. 10. † *Act.* 15. 18.

naturam infinitus tantùm intellectus comprehendere possit: quod autem attinet ad opera Dei etiam merè corpora, ac minima, nostra eorum notitia, longè inferior est divinâ: licèt enim recentiores quidam Philosophi conati sint perquam ingeniosè rerum corporatarum naturam explicare, allatæ tamen ab iis explicationes præsentem mundi fabricam præsupponunt, legésque motûs in eo constitutas: at Deus speciatim novit & quare, & qui in *universum* hoc planè stupendum efformata *universalis materia* fuerit potiùs quàm in mundum alterius ex innumeris quos condere potuisset, texturæ, & cur hæ potius motus leges quàm aliæ constitutæ fuerint, & quî insensibilis materia, ad cujus naturam motus non spectat, moveatur aptáque fiat, quæ eundem juxta regulas determinatas, quas ipsa non intelligit, transferat, ac propagetur: at cum attentiùs homines contemplantur particularia, & magis elaborata naturæ opera, ut semina, ováque animalium, aut texturam mercurii, venenorum, antidotorum, *&c.* fatentur suam ingenui ignorantiam, circa peculiares eorum aut producendi, aut operandi modos, suam verò audaciores produnt: sed forte nosmetipsos, meliùs quàm quæ extra nos sunt, novimus, sed quàm rerum nostrarum iguari simus etiamsi finiendæ nunquam disputationes *Aristotelis*, ac commentatorum ejus, aliorumque Philosophorum circa animam humanam, medicorúmque & anatomicorum circa mechanismum, & Theoriæ humani corporis, id ipsum, sat supérquè non declararent; facile ostendi possit, ut alio in tractatu ostensum est ex ipsis conditionibus ad unionem corporis animæque requisitis: quæ cùm arbitraria primùm Dei institutione constitutæ sint, nihilque his comparandum natura proferat, modus, terminúsque mirabilis hujusce unionis ænigmata sunt Philosophis: sed innotescunt haud dubiè luce clarius meridianâ uni institutori, ac quamdiù perseverat, ejusdem conservatori: variæ insuper sunt divinæ humanam supra cognitionis præeminentiæ quas hîc prætermitti non oportebit: primo enim homines pauca tantùm simul ac semel percipiunt, paucisque tantùm rebus animum applicare simul possunt, juxta vulgatum illud, *Pluribus intentus minor est ad singula sensus*: miraculi siquidem instar habetur antiquorum nonnullos, duobus tribúsve simul Amanuensibus dictare potuisse: divina autem cognitio simul se extendit ad id omne quod attingere potest; lyncei ipsius oculi omnia creationis opera unico intuitu introspiciunt: atque ut inspiratus quidam asserit nulla est creatura quæ ipsius aspectum fugiat: omnia ipsius aspectui oculóque patent, aut si vocem Græcam, τετραχηλισμένα ita reddere liceat, ad oculos ipsius extraversa sunt: longè plura uno etiam intuitu objecta semper intuetur, quàm Sol ipse facultate videndi præditus intueretur: detegit enim introspicitque Deus omnes creaturarum suarum visibilium, aut invisibilium cogitationes, actúsque omnes: neque secundò

* *Hebr.* 4. 13.

diſcurſiva eſt divina cognitio , illius inſtar quàm nos ratiocinationibus noſtris acquirimus , ſed intuitiva : licèt enim homines , ob finitudinem, imperfectionémque intellectus , unius rei notitiâ utantur tanquam gradu ad aliam cognoſcendam , quæ nobis minùs nota ſit , ut in ipſis ſyllogiſmorum formis obſervare licet ; Deus tamen cujus cognitio, non minùs quàm reliqua ejuſdem attributa , infinita eſt,ac infinite perfecta, nullius rei notitiam , alterius ope adipiſci compellitur: unumquodque enim , ut ejuſdem author,in ſeipſo novit: cum itaque omnia ipſi æquè innoteſcant , in ſeipſo tanquam divino ac univerſali ſpeculo , quicquid ſub cognitionem cadere poteſt , diſtinctè ac ſimul introſpicit : tertiò, intimos hominum ſenſus , cogitationéſque Deus novit , unde dicitur καρδιογνώστης , & ſcrutator cordium , qui actu omnes tum imaginatricis, tum intellectricis facultatis novit , hominúmque etiam diſſitorum cogitationes nec unquam expreſſas , quas nullus homo ſciat : neque enim tantùm ſanctus *Johannes* dicit , ſi cor noſtrum nos condemnet, Deum majorem eſſe corde noſtro , ac omnia ſcire : ſed Deus *Danielem* docuit qui *Nabuchodonozori* exponeret totam Prophetici ſomnii ſeriem quam Monarcha ille revocare in memoriam non poterat: hîc autem non fuerit inutile obſervaſſe quidpiam , quod fortè jam mentem non ſubit , ea etiam quæ homini cuipiam contingunt , maximéque eum feriunt , penitiùs à Deo , quàm ab ipſ[illegible] homine cognoſci. Cùm Divus *Paulus* de ſuo in Paradiſum raptu [illegible]s ubi bis dixiſſet , utrum in corpore , utrum extra corpus neſcio , toties addat Deus ſcit ; quandoquidem cognitio noſtra tum noſtri , tum aliarum extra nos creaturarum adeò imperfecta eſt , deficiénſque, non prohibebit quorundam audacia , qui lumine rationis agnoſcere ſe Deum perfectè poſſe putant , ne hanc quæſtionem moveam quàm imperfectam ſcilicet divinæ naturæ cognitionem Philoſophi habeant , cùm eum tantùm ex operibus norint,horúmque adeò ignari ſint.

Quantum conſpicuúmque divinæ cognitionis privilegium eſt futurorum contingentium præſcientia , quæ à determinationibus , actionibúſque liberorum agentium pendent ; tantùm enim abeſt ut nos homines ejuſcemodi eventus aſſequi poſſimus , ut doctiſſimi etiam quique variis ingenia ſua modis contorſerint , ut intelligerent qua demum ratione hos Deus ipſe præſciret : unde fit , ut nimiùm multi , etiam Chriſtianos inter , hanc Deo præſcientiam negent : licèt variæ impletæ in ſcripturis prædictiones hanc nos in eo admittere compellant. Cùm mecum ipſe perpendo ſupereminentem excellentiam innumeráque Deitatis privilegia , non poſſum non mirari ac moleſtiâ quadam affici dum animadverto homines ratione præditos

* Pſ.139.2. * 1. Chron.29.9. § Johan.3.20. † Dan.11.1.31. * 2.Cor.12.1.2.2.3.4.

ditos ac Christianæ religionis professores, ac studiis etiam plerumque deditos, deditâ operâ, atque etiam non sine contemptu aliquo ea negligere quibus pleniorem Dei cognitionem acquirere possent, qua ad majorem ejusdem venerationem allicerentur: ad ulteriorem Dei cognitionem, ut profundiùs eam adoremus, aspirare & tenemur, & præcipua fœlicitatis nostræ pars est. Deus qui desiderium scientiæ hominibus ingeneravit, ac facultatem quandam discrepantes cognitionum excellentias distinguendi, eísque quæ præstantiores sunt pluris æstimandi, quique hominem ad investigationem, amorémque Dei super omnia teneri voluit, Deus inquam hæc omnia non præstitisset, nisi probè nosset, eos qui ritè facultatibus utuntur experiri se omnium intellectûs objectorum præstantissimum, quod maximè omnium ipsorum mereatur stuporem, ac admirationem: quid porrò à creatura rationali convenientiùs fieri potest? quàm si suam ipsa rationem divini entis contemplationi applicet, *entis* inquam & authoris sui, & nobilissimi circa quod versari poterit objecti. Noticia linguæ cujusdam jam exoletæ, aut rubiginosi cujusdam numismatis, aut opinionum, consuetudinúmque nationum quarundam, aut sectarum, quæ forte nec meliùs vixerunt, nec ratiocinati sunt quàm nos, operæ pretium habetur, laboriosáque eruditorum hominum industria, studiúmque rerum merè corporearum honorificam Philosophi appellationem conciliat: quidquid autem hæc objecta in seipsis spectata sint, certum omninò est profundissimas eorum cognitiones excellentiæ ac nobilitati Dei cognitionis, quæ tantùm cognitionem operum ipsius superat, quantum eadem ipse transcendit, excellentiæ inquam cognitionis Dei comparatas, nullius esse momenti: suæ autem naturæ privilegio Deus infinito superat intervallo quicquid fecit; sive opera naturæ spectemus, sive artis, quorum priora alio sub nomine immediata ipsius opera sunt, posteriora effectus ab uno ex operibus;ipsius producti, ab ipsóque proinde oriundi licèt hominis interventu producti: quamvis autem verissimum sit corporeo Deum mundo eos potestatis, sapientiæ, & bonitatis suæ impressisse characteres qui Philosophorum admirationem meritò exegerint, magnus tamen mundi author infinitis partibus superior est omnibus suis artefactis; adeò ut, licet facere potuerit, ac facere semper possit, creaturas creatis longè perfectiores, naturæ tamen suæ privilegio creaturas quantumvis excellentes transcendat, cùm creatura vel quà talis, ut divina alia attributa præteream, nec *aseitatem*, nec independentiam assequi queat: quapropter lugubre quid mihi omninò videtur quod non nisi coacti, aut quodammodo inviti pauculas impendamus horas contemplationi, internæque gloriosissimi ac perfecti illius entis adorationi, quæ ipsos continuè Angelos occupatos tenet: idque

vel ex eo, vero non absimile puto quòd beatissimi ii spiritus exhibeantur nobis in sacris scripturis, lætissimis canticis acclamationibúsque orbis natalitia celebrantes.: quos facilè crediderim ardentissimo teneri desiderio Dei ulteriùs cognoscendi: quandoquidem teste quodam *Apostolo* ardentissimè cupiunt contentas in Evangelio veritates intueri, divinæque bonitatis munificentiam fragiles erga mortalésque homines.

Scio objici à quopiam posse *scrutatorem majestatis opprimi* posse à *Gloria*, periculosæque plenum opus esse aleæ divinam scrutari curiosiùs naturam: sed ut,omittam Latinam hanc sententiam ex libro Apocrypho esse desumptam, responsio in promptu est, arcana Dei ipsi soli relinquenda, videri mihi, abstrusam esse ipsius substantiam, aut essentiam, decretáque nondum revelata, quorum fateor cognitio ad nos non spectat: sed aliud longè est *Deum* ex superba curiositate contemplari, eo tantùm consilio ut quidpiam de eo non commune noscamus, aliud est summa animi demissione illud præstare, desiderióque nostræ circa ipsum cognitionis promovendæ, quo nostra erga ipsum pietas, reverentiáque crescant;summæ quidem arrogantiæ est, sperare divinas nos comprehendere perfectiones posse, ita ut nihil superiùs inquirendum supersit: si verò ad ulteriorem earum notitiam eo consilio aspiremus; ut nobis mirandæ magìs, nostróque magìs dignæ amore videantur, curiositatis quidem genus quoddam erit, at non veniâ tantùm, sed & laude dignum: Scriptura alicubi hortatur nos, ut non tantùm crescamus gratiâ, sed & Cognitione Christi ac alibi ut virtuti *scientiam* addamus: cúmque *Moyses* rogaret ut propiore Dei intuitu bearetur, licèt pars eorum quæ petebat, denegata fuerit, utpote mortali ipsius statui minùs conveniens, funestáque fortè ipsi tum futura; id tamen à Deo responsi accepit quo manifestum fieret supplicantis petitionem non ipsi fuisse ingratam, piæ enim ipsius curiositati illustriore tum spectaculo, quàm alias unquam sive ageret, sive pateretur, factum est, satis. Quod autem aspirare possimus ad perfectas admodum cognitiones eorum objectorum etiam supernaturalium, quæ assequi penitus nequimus, ex *Paulo* discere licet, qui precatur ut *Ephesii*, omnésque boni Christiani comprehendere possint, quænam sit latitudo, longitudo, profunditas, ac altitudo, quidque sit amor Christi, qui, statim addit, scientiam superat.

Si igitur posuerimus licère Deum contemplari non eo consilio ut libera ipsius decreta exploremus, neque ut nova cudamus dogmata circa ejus naturam, ac attributa inter doctiores, sed ad excitandos in nobismetipsis eos perfectionum ipsius sensus, quos revera ipsæ in contemplante attentiore producere queunt: devota Dei contemplatio, ita se habet.

1. Pet. 3. 19. 2. Pet. 1. 6. † Exod. 34. 5. 6. &c. Eph. 3. 18.

habet. Præter alia magna quæ fecum affert commoda, ita ut humanus intellectus *Moysis* inftar in Monte affiduâ cum Deo familiaritate conftantem acquirat fplendorem ; præter hoc inquam felicémque hujus commercii in animi virtutes influxum , ea omninò fum in opinione nullius animam exercitii capacem effe , quod hocce delectabilius fit in regione hac fublunari : in confeffo apud omnes eft *admirationem* unam effe è gratiffimis mentis affectionibus , quæ interdum cum objectum eam promeretur , adeò eadem abripitur ac poffidetur , ut aut cætera omnia oblivifcatur , aut non animadvertat, ut contingit fæpè in publicis , ftuporémque cientibus fpectaculis , utque potiores ob caufas accidit *D. Petro* cum gloriosâ Chrifti transfiguratione in monte *Tabor* raptus exclamavit , *bonum eft nos hic effe, faciamus tria tabernacula* , &c. Adcò enim fplendidiffimo hoc fpectaculo abforptus eft ut Evangelifta difertis verbis dixerit nefciffe eum quid diceret : cùm jam voluptas ab admiratione orta , naturæ vulgò refpondeat infolitæ rei quam admiramur , cujus demum rei admiratio eam parere voluptatem poterit , quam ea pariet , cujus objectum Deus ipfe eft,hoc eft entium omnium tum primum , tum maximum ? Stupor in nobis ab humili , attentáque Dei contemplatione productus , duobus maximè eum fuperat , quem vel ipfius , vel noftra ipforumnet opera movent ; cùm enim primo corporea miramur, quantumvis nobilia , ac pretiofa , puta ftellas , Gemmáfque , comitantem ftuporem noftrum delectationem imminuit quidpiam ab ipfo ftupore noftro ortum ; aut potiùs ftupor ipfe nofter , cùm fummam intellectus noftri imperfectionem denotet , ut , quem meræ detineant vincántque creaturæ , quódque pejus adhuc eft , creaturæ nobis multò inferiores:cùm nihil mirum fit fi humanus intellectus rapiatur in admirationem ex contemplatione Gloriofiffimi illius entis ac infinitè perfecti quod neceffariò adæquatam intellectûs cujufvis creati comprehenfionem exuperet. Sed alio etiam ex capite *Dei admiratio* aliarum rerum admiratione prior eft : cùm enim alia objecta finitæ tantùm naturæ fint; atque ob unum tantùm quidpiam admirationem noftram promerita, noftra ipforum admiratio conftans non eft , fed poft nonnullam cum iifdem familiaritatem languefcit primùm , tum definit : porrò , Deus eft objectum , cujus natura fingularis admodum eft , cujus perfectiones adeò immenfæ funt ut nulla in eo contemplando perfeverantia, aut temporis mora ftuporem noftrum imminuat , quo enim magis eum cognofcimus, eo miramur magis : quare perpetua novarum cognitionum viciffitudo futura eft,ac defiderium : quia autem unico eum nomine appellamus , unicum tantùm fpeculationis objectum effe fortè exiftimamus: quamvis autem unica fit Dei effentia, tanta tamen ipfius eft immenfitas,

* *Exod. 34. 29. 30. &c.* † *Luc. 9. 33.*

aut, ut ita loquar fœcunditas, ut *objectum* sit varium maximè, ac multiplex: ita unicum Cœli nomen est, sed tot fixas sinu suo stellas ac planetas complectitur, quorum diversis motibus tot exhibentur phænomena, ut licèt occupatos per plurima sæcula astronomos tenuerint, recentiores tamen non minùs conspicua, sin minùs numero fortè æqualia detexerint: ut autem opticorum ope tuborum *fixas multas*, variosque planetas antiquis incognitos deteximus, ita nostri ultra æquatorem navigatores varias integras in meridionali hæmisphærio constellationes detexere: quare Cœlum licèt objectum sit perpetuò ac conspicuè hominis aspectui patens per aliquot jam annorum millia, novam tamen in dies admirationis materiam suppeditat: neque ullatenùs dubito quin perfectioribus adhuc posteritas telescopiis ignotas nobis tum stellas, tum constellationes detectura sit etiamnum.

Non est ergo cur metuamus ne nostra Dei admiratio objectorum de novo excitantium, ac percellentium defectu expiret, aut deficiat: infinitus hic oceanus, excellentium objectorum varietatem continet, quæ longè difficiliùs exhauseris omnia, aut percurreris, quàm viventes in sublunari nostro oceano creaturas, aut in littore jacentes numeraveris: mirabili itaque prorsus Dei excellentiæ ex merito nostro applicari poterit, quam *Aristoteles* velut quandam infiniti definitionem proponit, *ex quo scilicet accipientibus semper restat accipiendum.* Si intellectus humanus novas quotidie divinæ naturæ cognitiones acquireret, novâ semper digna admiratione detegeret: quemadmodum in infinita numerorum crescentium serie progredi semper poteris ad majores ac majores numeros: sed interim à primo tantùm minimóque progressionis termino, qui minimæ cognitioni nostræ Dei nostro in casu respondet, longiùs semper ac longiùs progrederis, quam assequaris nunquam, imò, quod sanè permirum licèt verissimum sit, videri possit, quamvis ne propiùs quidem accedas ad numerum infinitum, siquis ejuscemodi existeret, aut etiam ad omnium numerorum maximum: ut facile ii adnimadverterint, qui progressionum in infinitum indolem examinarint.

Ex his duobus mox commemoratis, quibus quoad delectabilitatem potior est quavis aliâ Dei admiratio, cæterísque potioribus contemplationis Dei conditionibus tibi jam satis superque constat, & sibi & officio deesse suo eos qui cogitationes suas tam nobile circa gratúmque objectum, vel nolint exercere, vel negligant: atque hoc in casu omnino existimo longe utiliorem esse aliis hominibus *rationem*, quàm Atheis, qui quamdiu tales remanent eam circa Deum occupare nequeunt, nisi quadam cum diffidentia, ac terrore: quare vel hoc nomine *Epicuro* felicior longè *Plato* fuit, quandoqui-

doquidem, cùm hic Dei interdum contemplatione absorberetur, nullum ejusmodi gloriosum aderat objectum, quo rationalis æque in illo, jucundáque admiratio excitaretur.

Quod jam ut totius hujusce dissertationis scopo applicemus, licèt tam purâ, spiritualique delectatione non immeritò aliciamur ad elevandas cogitationes nostras ad gloriosissimum, maximéque amabile objectorum omnium, scopus tamen admirationis nostræ Dei, & effectus hic esse debet ut nobiliores summi illius entis ideas effingamus: quod quò diutiùs contemplamur, eo magis cognoscimus omnibus ipsius operibus superius, ac nobis præsertim ipsis qui non sumus ordinis supremi, quique quatenus meri homines vix quidquam aliunde nobilitatis trahimus quàm ex eo quod Dei cognoscendi, amandi, adorandi capaces simus: hanc autem occupationem qui abjectam minúsque beantem putaret, ipso etiam in Cœlo fœlicitate carere posset, si disposita hunc in modum mens isthuc admitteretur: genuinus autem attentioris nostræ circa excellentiam infinitam contemplationis effectus hic sit oportet, ut nostram sub eâdem tenuitatem syncero nihili nostri sensu agnoscamus, præstemúsque eam quam debemus venerationem ac reverentiam huic, ut cum scriptura loquar, glorioso, tremendóque nomini (hoc est, *objecto*) Domino Deo nostro: quare cùm Deus *Jobum* ex turbine allocutus esset, ac quidpiam ipsi de divina magnitudine declarasset, pius hic Philosophus priores suos de DEO sermones mutavit, fassúsque est effutiisse se quæ non intelligeret res scilicet nimiùm stupendas, quas non caperet: cùm itaque doceri à DEO cupiisset, exponit quàm facilè ex propiore ipsius cognitione, ad humilem demissámque de nobis ipsis opinionem progrediamur: *audivi de te*, inquit is de creatore suo, *auditu auris*, sed oculus jam meus videt te, quare, infert ipse *abhorreo à me ipso, & pœnitet me in pulvere & cinere.*

Non equidem ignoro præcipuam hujus excursionis partem quamdam videri posse digressionem: quam citò mihi condonabis si tam facilè quàm ipse queam hanc si quæ sit excusare culpam volueris: cùm enim in eo forem statu in quo Propheta regius cùm dixit, *cor meum ardebat intra me, in meditatione mea exarsit ignis, tunc locutus sum*, ut tum ipse dixit, *linguâ meâ*, nec illibenter tam nobile circa argumentum stylum exercebam, conabárque in memet saltem ipso excitare eam divinæ majestatis admirationem, quæ *obsequii rationalis* ipsi à me debiti pars fortè aliqua esse queat: DEO placuit declarare ab offerente laudes, aut, ut mea habet editio, sacrificia glorificari se, nostráque pietatis in DEUM officia scriptura disertis verbis

Deut. 28. & 58. *Job.* 42. v. 4. 5. 6. *Psal.* 39. v. 3. Rom. 12. *Psal.* 5. v. 23.

verbis precum sacrificia nuncupat: éstque sané cur pro certo habeamus, cùm *vituli* labiorum nostrorum, ita enim nostra Dei encomia interdum appellantur, commendentur à Deo, mentales has oblationes, quibus sublimè de tanta excellentia nostræ vilitati comparata honorificéque, de nobis verò metipsis humiliter demisséque sentimus, non minus ipsi fore gratas: ejusmodi enim reverentia, piúsque timor, ut cum Apostolo loquar, quædam sunt Dei adoratio in spiritu & veritate: quisquis enim hunc sese in modum exercet, non absque aliqua animi voluptate comparare se *Zacharia* poterit cùm dicebatur sorte ipsi obtigisse ut thus adoleret, ut Deo offerret sacrificiorum legis nobilissimum, ac purissimum genus: ne autem longiùs digrediar; addam tantùm hic loci, videri mihi nobili me in munere, jucundóque versari, dum ea simul colligere conor, quibus stuporis venerationisque divinorum attributorum sensus, qui quidem profundi satis esse nequeant intendantur, ac crescant: qui inquam profundi satis esse nequeunt, cùm quò propiùs infinitam hanc excellentiam, exuberantémque omnis bonitatis fontem cognoscimus, & adoramus, eo majora ab ea pluráque derivemus beneficia: hinc est quod Deus in sacris codicibus de quodam è cultoribus suis cui eodem in Psalmo, varia alia promiserat benevolentiæ suæ testimonia, hunc in modum loquens introducatur; *quia suum in me cor & amorem collocavit, idcircò liberabo eum*, exaltabo *eum quoniam cognovit nomen meum*; incogitantiâ, quadam aut vitio potiùs præjudiciisque, aut certè adeò ipsâ argumenti majestate profunditatéque inepti reddimur qui magnos in nobis ipsis Dei, divinorúmque attributorum sensus foveamus ut omninò necesse visum fuerit, varia adhibere non semel argumenta variis è locis petita, quibus tum nos ipsi, tum alii alliciantur ad exercitium & ipsis ignotum, & fortè etiam ingratum: quod quidem Apologiæ mihi loco futurum est, si hoc in tractatu toties hoc officium commendem, quod non proponi tantùm, sed & inculcari debuit: excursionem tamen hanc potiùs quàm digressionem non continuabo ulteriùs, memor ejus quod initio dicebam, quàm circumspectè reverentérque de Deo loqui nos oporteat.

Tædii plenum opus foret iis omnibus insistere argumentis quibus immensa, divinum inter, humanúmque intellectum distantia demonstrari posset: rem tantùm ulteriùs illustrabo ductâ quadam à majore, & minore luminari comparatione: humana enim ratio, divino intellectui comparata, instar Lunæ tantùm est, si cum Sole comparatio instituatur: namque ut Luna comparata Soli exigua tantùm stella est, obscuro alienóque lumine lucens, suis tam decrementis,

quàm

Heb. 13. 15. Heb. 12. 28. Joan. 4. 23. Luc. 1. 9. Psalm. 91. 14, 15, 16.

quàm incrementis nec non & eclipsibus obnoxia, nigrísque semper maculis aspectu deformis: ita humanæ rationis lux perexigua est divinæ comparata cognitioni, seu cognitioni Dei qui verè in scripturis dicitur, *fons*, ut *pater luminum*; hoc autem ipsum humani intellectus qualecumque lumen, à quadam à Deo irradiatione oritur, in *cujus lumine videmus lumen*: hoc autem lumen quia participatum tantùm imminuitur, aut augetur, ac sæpè deficit penitus, ac evanescit, aut obscurantibus passionum nubeculis, aut suspensis provocati irradiatoris radiis: quin etiam optimè etiam in statu variè deficit ut uniformiter, pleniúsque illuminare nequeat.

Quare omnibus rité perpensis omninò par est, decétque nos homines omninò circumspectè agere non tantùm cùm Philosophicas de Deo quæstiones proponimus, hoc est cùm de eo disserere audemus, sed tum etiam vel maximè cùm eum laudare volumus: aliud enim est de Deo vera, aliud digna Deo loqui: quam enim perfectissimam illius ideam effingere possimus, ea aptiùs nostram tantæ majestatis venerationem, quàm tantæ perfectionis immensitatem exprimere poterit: quinetiam pares, maximè omnium hominum lynceo notiones, incomprehensibili Deo, impares futuræ sunt: nobilissima, simillimáque quam de Deo cudere possumus, idea infinito longiùs intervallo ab ipso aberit, quàm quodvis à Sole parelium: licèt enim meteorum illud splendidum quid, ac sublime videatur, Solique, sine cujus Radiis non producitur adeò simile, ut statim illius imago cætera inter meteora appareat, quia tamen nubi, cujus statio prope terram est inhæret, infinita penè distantia sub Sole depressa intelligitur, quoad splendorem, ac magnitudinem, variáque alia attributa: is meo quidem judicio Deum excellentiùs, veriúsque veneratur, qui etiam perfectissimas intellectus sui ideas, infinitis creatoris sui perfectionibus infinities inferiores libens agnoscit, veriùs inquam quam is qui ipsius dotes singulares, ac attributa magnâ verborum pompâ descripserit.

Atqui justa hîc me movet indignatio: ut hîc insinuem cùm nostrorum etiam hymnorum, laudúmque supremi illius entis pudere deceat, quanto obruendi sint ii pudore quondam, qui non tantùm negligentiùs, sed aliquo etiam cum contemptu ac fortè etiam dubitatione de infinito illo, perfectissimóque ente loquuntur, cui ipsasmet quibus abutuntur facultates ingeniúmque uni debent: divinarum sanè præeminentia perfectionum meritò nos ab earum celebratione deterreret nisi infinita ejusdem bonitas earum una foret: non igitur Dei quasi panegyrim tentabo, aut suscipiam, cùm de eo facilè nimium, satis nunquam loqui possimus: sat itaque habuero cas-

F humi-

Psal.36.19. 1.17. Psal.36.9.

humiliter perfectiones adorare, quarum laudes meam potiùs impotentiam, quàm ipsarum excellentiam exprimerent: cùm, quæ summa de ineffabili hoc *objecto* verbis exprimi queunt, vel idcircò eidem exprimendo imparia sint, quòd verbis exprimi possint: quæ quidem assertio licèt inter paradoxa numerari queat, hyperbole tamen non est: neque enim vel cogitatione numerorum omnium maximum assequi possumus cùm omnis assignabilis duplicari, aut multiplicari possit per alios numeros, aut radix esse quadrati numeri ac cubici; quo ignoto fortè hactenus tibi exemplo discere poteris quemcumque divinæ, puta, immensitatis conceptum, ut cætera nunc prætercam attributa, quia finitum eidem exprimendæ esse imparem: æquum igitur est ut dissertationi tandem meæ limites præscribam, cùm argumentum ipsum nullos admittat.

Totius Operis Conclusio.

Ex dictis in præmissa excursione, eorum, ut opinor, veritas sat elucebit, quæ sub initium hujus dissertationis diximus de summa quam intellectus humanus Deo debet veneratione; cùm enim plurimas haud dubiè perfectiones possideat, quarum nullam nos habemus notitiam, aut etiam ne suspicionem quidem, atque obscuram admodum earum quæ nobis magis patent, potentiæ inquam, ac sapientiæ, cúmque liquidò constet incircumscriptos harum limites à nobis attingi non posse, quàm ob summam multiplicémque imperfectionem nostram inepti sumus, ut de Deo præcipitanter, aut audaciùs loquamur, tanquam de objecto quod finitus intellectus, aliorum instar objectorum complecti posset, quàm profundis autem humilitatis nostræ sensibus affici nos par est, cùm perpendimus quantum à supremo illo ente dissiti simus? aut potiùs sub eodem deprimamur, cùm & nostra ipsius ignorantia, & cognitio, nostræ in eum pietatis fontes esse debeant: nostra enim necessaria ignorantia, perfectionum illius quarum etiam quædam nondum detectæ sunt, infinitudinem matrem agnoscit, nostráque cognitio id unum præstat ut minùs ignari conspicuarum Dei perfectionum simus admiratores.

Hæc & ejusmodi alia si ritè perpendamus serióque ac sedulò, statim dilucidè animadvertemus non levem nos tum ignorantiæ, tum arrogantiæ notam incursuros si de divina natura, divinæque cognitionis amplitudine disseramus, tanquam de rebus quas introspicere possimus, ac metiri: cùm debeamus quoties de Deo loquimur, ejúsque attributis, vereri ne vel minùs rectè apprehendamus, aut expo-